

GROEP T

PEDAGOGISCHE HOGESCHOOL LEUVEN

Tiensevest 60
3000 Leuven

Tussen individualiteit & collectiviteit

Leven in woongroep of Centraal Wonen-project

Eindwerk ingediend tot het behalen van de graad van
Geaggregeerde Lager Secundair Onderwijs

Academiejaar 1998 - 1999

Roland Kums

Promotor: dhr.
E. Maes

Voorwoord

Vele mensen hebben, meestal zonder dat ze zich daarvan bewust zijn, bijgedragen aan de totstandkoming van dit eindwerk.

Allereerst wil ik mijn promotor en lector dhr. E. Maes bedanken om voor het onderwerp van deze eindverhandeling 'het licht op groen te zetten'. Ook heeft hij mij steeds gesteund tijdens het uitwerken van mijn ideeën.

Dank ben ik ook verschuldigd aan Jeanneke van de Ven van Elcker-Ik Leuven voor het doorgeven van de verslagen, conclusies en informatie van de landelijke ontmoetingsdag over Centraal Wonen en woongemeenschappen. Dank ook aan dr. Donna Spreitzer voor het uitvoerig beantwoorden van mijn gemailde vragen en aan Sara, Benny, Jeroen, Tina, Caroline en Frederik voor het gesprek over hun gemeenschaphuis.

De uiteindelijke tekst is door Josee Heuts nagelezen op taal- en stijlfouten. Voor elk van de 21 fouten die zij ontdekt heeft, ben ik haar dankbaar.

Tenslotte wil ik ook mijn huisgenoten bedanken voor de warmte, gezelligheid én de problemen in ons huisje. Mijn vriendin Marjon krijgt een extra bedankje en knuffel voor haar liefde, steun en aanmoediging.

Leuven, mei 1999.

Summary

In the field of primary relationships much has changed during the last few decades. Existing living forms changed their content and many new types, such as cohabitation, LAT-relationships and living groups, were created. More and more people are shaping their own way of living. Only for a diminishing part of the population does the standard life-cycle still count, i.e. the more or less predictable succession of living at the parents home, getting married, getting children, letting the children go and staying behind as widow or widower.

This dissertation deals with one of these alternative types of living: the living group and the cohousing group. In a first part these social experiments are put into a larger historical context. It also lists a few important social and demographic changes that made its appearance possible. I will describe in short the history of both living groups and cohousing groups here as well.

In the nineteen sixties a new lifestyle, the commune, emerged out of the framework of the student movement in both the United States and Western Europe. The communes justified themselves ideologically as an alternative to the bourgeois family, condemned as an instrument of oppression. After the 'Roaring Sixties' the number of communal households increased rapidly, but they gave up the radical ideology. They came to see themselves as a practical way of living with no need for legitimation at all. This 'normalisation' was reflected in the change of terminology from 'commune' to 'woongroep', the Dutch word which literally means 'living group', but is best translated as 'communal household'.

Cohousing (Dutch: 'Centraal Wonen') first became an alternative housing model beginning in the early 1970's. By the end of the 1980's Denmark was home to over 120 cohousing communities. Emerging from a growing awareness that traditional housing types were not meeting the needs of their occupants, the cohousing concept spawned a new generation of thinking. Communities were being designed and built by their future inhabitants. One of the main components of cohousing is that individuals are active participants in the design process. Other key features include a common house with shared

kitchen facilities, evening meals in a dining hall, shared laundry facilities, children's play rooms, and workshops.

The second part of this dissertation is the result of a conversation I had with six members of a living group. In the third chapter I elaborate on a few definitions that exist on living groups and also describe a few characteristics of contemporary groups. I will give a basic definition on living groups here, containing the aspects were most authors agree on.

A communal household is a group of at least three adults with or without children living together in the same house and having meals together for at least twice a week; the adult members have no kinship ties or other institutional relationships and they are free to leave the group or to choose new members. In the literature these groups are referred to as 'commune', 'communal household', 'multi-adult household', 'collective', and so on; in Dutch mostly 'woongroep', sometimes 'leefgemeenschap' or 'woongemeenschap'; in German 'Wohngemeinschaft', 'Wohnkollektiv' and 'Wohngruppe'; in French 'Communauté'.

McCamant and Durrett identified six characteristics that embody cohousing. They are as follows:

- 1) Participatory process: Residents organize and participate in the planning and design process for the housing development, and are responsible as a group for all final decisions.
- 2) Intentional neighborhood design: The physical design encourages a strong sense of community as well as maintaining the option for privacy.
- 3) Private homes supplemented by common facilities: An integral part of the community, common areas are designed for daily use, to supplement private living areas.
- 4) Complete resident management: Residents manage the development, making decisions of common concern at community meetings.
- 5) Non-hierarchical structure and decision-making. There are leadership roles, but not leaders. The community is not dependent on any one person. If a community has a leader that sets policy or establishes standards unilaterally, it is not cohousing.

6) The community is not a primary income source for residents. There is no shared community economy. (McCamant & Durrett 1997)

Each of these characteristics requires a high degree of cooperation among residents as well as a willingness to continually work at building community.

In a last chapter I discuss a few aspects closely related to these types of living, such as the division of tasks in the household, the degree in which property belongs to the community, the upbringing of children and decision-making.

Finally, the epilogue presents some thoughts on cohousing and living groups in relation to emancipation, hyper-individualism, solitude and communication.

Inhoudstafel

Voorwoord	2
Summary	3
Inleiding.....	8

DEEL I. THEORETISCHE OMKADERING

1. Leefvormen door de eeuwen heen	10
1.1. Het gezin als institutie.....	10
1.2. De grote of patriarchale familie.....	11
1.3. De kleine of burgerlijke familie	11
1.4. De nucleaire familie.....	12
1.5. Uitbreiding en differentiatie van bindingen.....	13
2. Het begrip 'gezin' in onze hedendaagse westerse cultuur	15
3. Recente veranderingen in onze maatschappij	16
4. Demografische ontwikkelingen	17
4.1. Daling van het geboortecijfer	18
4.2. Dalende huwelijksfrequentie.....	18
4.3. Sterk toegenomen echtscheidingsfrequentie.....	18
4.4. Verandering in de samenstelling van de huishoudens	21
5. Ontstaansgeschiedenis van woongemeenschappen.....	23
5.1. Woongroepen en de communautaire traditie.....	23
5.2. Breekpunt in de communautaire traditie.....	23
5.3. De communebeweging van de jaren '60	24
5.4. De huidige woongroepenperiode	25
6. Ontstaansgeschiedenis van Centraal Wonen.....	26

DEEL II. ANALYSE VAN EEN WOONGROEP

7. Een woongemeenschap in Leuven.....	28
7.1. Ontstaansgeschiedenis.....	28
7.2. Deelnemers.....	28
7.3. Verwachtingen voorafgaand aan het gemeenschapswonen	28
7.4. De praktijk.....	29
7.5. Praktische regelingen en gezamenlijke activiteiten	29
7.6. Gemeenschappelijk gebruik en bezit.....	30
7.7. Toekomst	30
7.8. Besluit.....	30

DEEL III. SITUERING VAN DE HEDENDAAGSE WOONGROEP

8.	Definitie van de woongroep.....	33
9.	Wie woont er in woongroepen?.....	34
10.	Tussen individualiteit en sociabiliteit.....	36
11.	Voorkomen in België.....	37
12.	Centraal Wonen.....	39

DEEL IV. ASPECTEN VAN DE WOONGROEP GEANALYSEERD

13.	Wonen.....	42
14.	Huishoudelijke arbeid.....	42
15.	Inkomen & bezit.....	44
16.	Ecologische aspecten.....	44
17.	Kinderopvoeding en -verzorging.....	45
18.	Besluitvorming en organisatie.....	46
19.	Kritiek op het pleidooi voor de herwaardering van lokale gemeenschappen.....	49

DEEL V. DIDACTISCHE VERWERKING

Les 1.	Kind & gezin: "Ouders, daar kun je beter soep van koken".....	58
Les 2.	Privacy: Wie lust er een beetje privacy?.....	65
Les 3.	Regels: Altijd weer die stomme regels.....	70

EINDCONCLUSIE.....	83
--------------------	----

Literatuurlijst.....	85
----------------------	----

BIJLAGEN

Bijlage 1: Visie van Donna Spreitzer op Centraal Wonen.....	89
Bijlage 2: Plattegrond en foto van een Centraal Wonen-project.....	89
Bijlage 3: Persoonlijke visie op het vak NCZ.....	89

Inleiding

In 1993 stapte ik een maand lang mee met een ‘traveling community’ in Canada. Deze zeer heterogene groep bestond uit mensen tussen 18 en 67 jaar uit verschillende continenten. Onderweg hielpen we andere gemeenschappen in ruil voor onderdak of voedsel. Voor mij was het een onvergetelijke en enorm verrijkende ervaring. Misschien was het mede hierdoor dat ik twee jaar later naar Denemarken vertrok om er te gaan studeren en wonen in een groep van 40 jonge mensen uit 14 verschillende landen. De fascinatie voor groepsprocessen, interculturele en interpersoonlijke uitwisselingen is sindsdien altijd gebleven en deed mij steeds opnieuw in groepen belanden. Het zijn ongetwijfeld deze persoonlijke ervaringen en fascinatie die mee aan de basis liggen van dit eindwerk.

Toen ik mijn opzoekwerk begon bleek dat er opvallend weinig – bijna geen – Belgisch onderzoek is gedaan naar het fenomeen woongroepen. Nochtans wou J. Van Ussel, een van de eersten die publiceerde over het onderwerp, zijn onderzoek aanvankelijk in België starten. Door gebrek aan belangstelling is hij naar Nederland verhuisd. Die belangstelling ontbreekt in België blijkbaar nog steeds. Dit eindwerk is bijgevolg voornamelijk gebaseerd op de Nederlandse en Amerikaanse literatuur over dit onderwerp. Om het geheel aan te kunnen vullen met enkele Belgische gegevens heb ik een aantal mensen uit een woongroep geïnterviewd en navraag gedaan naar het vóórkomen van deze woonvorm.

In het dagelijks taalgebruik horen we vaak termen als ‘woongemeenschap, gemeenschapshuis, leefgemeenschap en commune’. In de Nederlandse literatuur gebruikt men steeds de term ‘woongroep’ voor het groepsgewijs samenwonen (of is het toch ‘leven’?). In het Engels heeft men het nog altijd voornamelijk over ‘commune’ en maakt men dus amper onderscheid tussen de vroegere communes en de hedendaagse woongroep (sporadisch ‘living group’ genoemd), terwijl men in het Amerikaans wel de term ‘shared housing’ of meer bepaald ‘group shared residence’ gebruikt.

In Denemarken startte men vanaf het begin van de jaren ’70 met ‘bofællesskaber’ (‘samen leven’) terwijl op dat moment ook in Nederland de eerste Centraal Wonen-projecten gepland werden. De Amerikanen moesten wachten tot 1988, toen twee architecten hun woonervaringen in Denemarken te boek stelden en de term ‘Cohousing’ in de V.S. introduceerden.

Ik denk dat ik er in geslaagd ben om van dit eindwerk een overzichtelijk geheel te maken. In een eerste deel heb ik een kader geschetst dat het ontstaan van nieuwe woonvormen gedurende de laatste decennia tracht te verklaren. Eerst wordt de evolutie van het gezin als primaire referentiegroep behandeld. Vervolgens komen een aantal belangrijke veranderingen en demografische ontwikkelingen in onze moderne maatschappij aan bod. Tot slot worden woongroepen gesitueerd in een breder historisch perspectief, als deel van de communautaire traditie.

Het tweede deel is geschreven naar aanleiding van het gesprek dat ik had met een aantal mensen van een Leuvense woongroep. Ik denk dat het een goed beeld geeft van hoe een hedendaagse woongroep er kan uitzien, en hoe een aantal praktische zaken geregeld kunnen worden.

Het derde deel bevat een synthese van de twee voorgaande delen. Wat is nu een woongroep en welke definities kunnen worden gebruikt? Welk soort mensen kiest voor deze woonvorm? Hoe frequent komt ze in België voor?

Vervolgens ga ik in deel IV wat dieper in op een aantal aspecten die nauw verbonden zijn met het wonen in groep. Hoe zit het met de taakverdeling? Welke zaken worden gecollectiveerd en welke niet? Hoe gebeurt de opvoeding van kinderen in een woongroep? Op welke manier worden beslissingen in groep genomen? Kan de woongroep een aantal maatschappelijke problemen, zoals de toenemende individualisering, helpen oplossen?

De didactische verwerking vind je in deel V. Ik heb gekozen voor één algemene les over het kind in het gezin en twee lessen die thema's behandelen die in dit eindwerk aan bod zijn gekomen, nl. 'privacy' en 'regels en besluitvorming'.

1. Leefvormen door de eeuwen heen

1.1. Het gezin als institutie

Mensen zijn voor hun (voort)bestaan afhankelijk van andere mensen. Ze worden dus gedwongen om samen te leven. Dit samenleven – weten we – gaat niet steeds probleemloos. Als voor een bepaald samenlevingsprobleem een gemeenschappelijk gedragspatroon als oplossing ontstaat spreekt men van een institutie. Een institutie is dus een algemeen aanvaarde gedragsvorm.

Deze instituties zijn van groot belang voor het functioneren van een samenleving. Gedrag van mensen zou zonder hen onvoorspelbaar zijn. Mensen moeten in een zekere mate op het gedrag van anderen kunnen anticiperen om samenleven mogelijk te maken.

Dankzij de institutionalisering worden de interactie- en communicatieprocessen tussen mensen gestabiliseerd tot min of meer duurzame sociale betrekkingen en verhoudingen. Er komt een door de interacterende partijen als min of meer autonoom ondervonden cultuurpatroon tot stand, dat als het ware het “cement” van de sociale structuur vormt. (Van Doorn en Lammers 1976)

Het gezin vormt zo'n institutie. Lange tijd werd zelfs gedacht dat het gezin een universele institutie is omdat het een veelvoorkomende oplossing biedt voor een aantal universele biologische gegevens: de reproductie van de menselijke soort vereist - voorlopig nog steeds - vrouwen en mannen, alleen vrouwen kunnen kinderen baren, baby's en kinderen hebben gedurende een lange tijd verzorging nodig. Ondertussen is wel voldoende gebleken dat het gezin weliswaar in veel samenlevingen als eenheid voorkomt maar toch zeker niet universeel is. We denken dan bijvoorbeeld aan de kibboetsen in Israël of de Nayar in India.

Rest ons nog steeds de vraag: in welke samenlevingsverbanden hebben onze voorouders geleefd?

In het boek *Familie. Een humanistische benadering* geeft Johan Stuy een historische schets van het Europese gezinsleven. Hij gaat ervan uit dat de historisch-maatschappelijke context van de familie steeds is weerspiegeld door de opvattingen van filosofen uit die tijd. Hij

beschrijft een evolutie van een grote, patriarchale familie naar een kleinere, burgerlijke familie en naar een nucleair gezin.

1.2. De grote of patriarchale familie

‘Familie’ komt etymologisch van het Latijnse *familia*, en is de verzamelnaam voor het huis (*dominium*), de daarbij horende dienaars (gewoonlijk de slaven) en het eigendom. Aan het hoofd van deze familie staat de familievrader (*pater familias*). Hij is de eigenaar van alle bezittingen en heeft beslissingsrecht over leven en dood van het vee, de slaven, de kinderen en de vrouwen van het domein. Op grond van zijn status als *pater familias* beschikt hij over politieke bevoegdheden.

Deze patriarchale, grote familie komt voor vanaf de Oudheid tot en met de Middeleeuwen en maakt deel uit van een sterk hiërarchisch ingedeelde maatschappij. Zij is een van de peilers van deze maatschappelijke ordening: zij staat in voor de economische huishouding, levert de politieke afgevaardigde en houdt zich bezig met de opvoeding van de kinderen.

1.3. De kleine of burgerlijke familie

In de achttiende eeuw ontstaat een nieuwe structuur van familie. De economische productie komt meer en meer in handen van sociale en politieke instellingen waardoor de familie een eerste eerdere functie verliest., ze wordt ‘geprivatiseerd’. Deze privatisering houdt onder meer in dat de familie kleiner wordt, ze bestaat nu nog uit twee partners en hun kinderen (en eventueel het huispersoneel bij de hogere burgerij). Deze kleine familie komt zoals eerder vermeld los te staan van de economische bedrijvigheid waardoor haar private karakter nog versterkt wordt. Bovendien ontstaat nu de notie van het romantische huwelijksideaal. Partners moeten elkaar vrijwillig kiezen op basis van liefde en vriendschap tussen hen en niet om materiële overwegingen of familiebanden.

Al deze factoren zorgen ervoor dat het leven in de familie meer een privé-aangelegenheid wordt die losstaat van het politieke en economische leven erbuiten. Wel is het nog steeds de familievrader die de familie vertegenwoordigt naar deze buitenwereld toe. Merk ook op dat voor het eerst een strikte arbeidsdeling tussen de seksen ontstaat.

1.4. De nucleaire familie

Vanaf de industrialisatie en dan vooral vanaf het begin van deze eeuw verliest de familie bijna al haar eerdere functies. Zij staat niet meer in voor de economische productie, en haar sociaal-economische status is niet langer een voorwaarde voor politieke participatie. De nucleaire familie komt ten dienste te staan van de persoonlijkheidsontwikkeling. In de familie worden personen gevormd. Ze oefent drie globale functies uit: het krijgen van en de socialisatie van kinderen, de stabilisering van het emotionele en het seksuele leven van de partners, en de huishouding van de consumptie. De nucleaire familie wordt meer en meer een autonome eenheid t.o.v. de samenleving als geheel.

Men gebruikt verschillende termen voor dit huwelijks- en gezinstype: zo spreekt men van het modern westers gezin, het besloten huwelijk, het affectieve, geprivatiseerde en man-gedomineerde huwelijks- en gezinspatroon.

Volgens Buunk (1982) En Weeda (1995) hield deze vorm van samenleven het volgende in:

Voor de man: een beperkt aantal vriendinnetjes voor het twintigste levensjaar zonder seksuele omgang; erna moest serieus op zoek gegaan worden naar een levenspartner, alleen op basis van liefde kon de beslissing voor een huwelijk vallen; seksualiteit voor het huwelijk was ongewenst en op zijn hoogst vergeeflijk wanneer het met de toekomstige echtgenote plaatsvond; trouwen gebeurde rond het 26ste levensjaar als de man in staat was een gezin economisch te onderhouden; met het gezin met twee a vier kinderen woonde men in een eengezinshuis of –appartement; tot 65 jaar had de man een volle dagtaak; de kinderen gingen meestal pas uit huis wanneer ze zelf trouwden; erna was het paar nog een tijd samen, meestal tot een van de partners stierf.

Het verschil voor de vrouw was dat ze bij het krijgen van kinderen haar werk opgaf en zich ging wijden aan de opvang van man en kinderen. Het huishouden was haar domein, eigen inkomsten had ze niet. Ze trouwde gemiddeld iets eerder dan de man, gewoonlijk rond het 24ste levensjaar. De vrouw overleefde haar man vaker dan omgekeerd het geval was. De gemiddeld langere levensduur van de vrouw en haar gemiddeld jongere leeftijd bij het huwelijk waren daar de oorzaak van.

Rond dit hier geschetste gezinstype waren – en zijn nog steeds – een aantal mythische beelden geweven. Mythen omdat ze geïdealiseerd en gedeeltelijk fictief zijn. Het ‘ideale gezin’ zou warmte en afscherming tegen de kille, verzakelijke maatschappij bieden. De liefdevolle relatie tussen man en vrouw moest ook in seksueel opzicht zodanig zijn dat al te intieme contacten met derden overbodig waren – en zeker seksuele of erotische contacten. Het krijgen en opvoeden van kinderen werd als vanzelfsprekend ervaren. Kinderloosheid werd snel beschouwd als onvrijwillig; het niet willen hebben van kinderen als egoïstisch en onvoorstelbaar.

Ook de ongehuwde staat werd afgewezen; mannen die ervoor kozen werden als onvolwassen en losbandig gezien. Voor de vrouw werd niet gedacht aan een eigen keuze. Indien ze op wat gevorderde leeftijd nog alleenstaand was, werd ze beschouwd als ‘overgeschoten’. Binnen het huwelijk hoorden man en vrouw een te zijn, wat er meestal op neerkwam dat de vrouw zichzelf wegcijferde en opofferde en alles diende te begrijpen en vergeven. Echtscheiding kwam in geringe mate voor en was zwaar gestigmatiseerd.

Het hierboven geschetste gezinstype bereikte haar hoogtepunt rond 1960. Voor ik de evoluties na 1960 bespreek wil ik het eerst een algemene tendens bespreken.

1.5. Uitbreiding en differentiatie van bindingen

In de sociologie onderscheidt men 4 typen bindingen of afhankelijkheden tussen mensen. Men spreekt van economische bindingen wanneer het gaat om de afhankelijkheden die te maken hebben met de productie en de distributie van schaarse goederen, zoals voedsel, onderdak en kleding. Afhankelijkheden die betrekking hebben op de fysieke dwang die mensen op andere mensen kunnen uitoefenen noemt men politieke bindingen. Als men kijkt naar de positieve en negatieve gevoelens die mensen voor elkaar kunnen koesteren heeft men het over affectieve bindingen. Cognitieve bindingen tenslotte vloeien voort uit processen van kennisvorming en kennisoverdracht.

Het gaat bij deze vierdeling natuurlijk om een ‘ideaaltypische’ indeling; dat wil zeggen dat men nooit een zuivere binding zal kunnen observeren maar steeds een mengvorm zal aantreffen.

Terwijl maatschappijen evolueerden van kleine jachtsamenlevingen naar grotere agrarische gemeenschappen en tenslotte naar de hedendaagse (post-)industriële samenlevingen zijn meer en meer mensen over steeds grotere afstanden afhankelijk geworden van elkaar. Kijken we alleen maar naar de kleding die we op dit moment dragen en het voedsel dat we vandaag consumeren dan kan men daarin een netwerk ontwarren dat de ganse wereld omvat. Dit proces van het steeds groter worden of uitbreiden van afhankelijkheidsnetwerken hangt nauw samen met een andere langetermijnontwikkeling, nl. de toenemende sociale differentiatie.

In het stamleven dat jachtsamenlevingen kenmerkt zijn de economische, politieke, affectieve en cognitieve bindingen met elkaar verstrengeld. Naarmate samenlevingen zich meer differentieerden, vormden zich sociale instituties waarin één type binding de andere als het ware naar de achtergrond drong. Er zijn steeds meer groepen en instellingen ontstaan die gespecialiseerd zijn in de productieve functie, de beschermingsfunctie, de bevrediging van affectieve behoeften (het gezin en de vriendenkring!) of de overdracht van kennis. Men kan als het ware spreken van een proces van het uitsplitsen van bindingen. In onze moderne samenleving zijn relaties (in de brede zin van het woord) steeds functioneler geworden, de verschillende soorten afhankelijkheden netjes gespreid over gespecialiseerde takken van hun netwerken.

Zo is in sterk gedifferentieerde samenlevingen de mogelijkheid ontstaan om op allerlei manieren afhankelijk te zijn van een veelheid van vrij anonieme instellingen en tegelijkertijd weinig afhankelijk te zijn van aanwijsbare personen. Die situatie kan mensen het illusoire gevoel geven dat ze onafhankelijk zijn; ze hebben hun afhankelijkheden zo strategisch verdeeld dat ze merken aan niemand in het bijzonder sterk gebonden te zijn. Aan de andere kant komt het ze voor alsof ze verstrikt zijn geraakt in een kluwen van bindingen. Ze voelen zich steeds afhankelijker van anonieme, onpersoonlijke instellingen. Deze tegenstrijdige sensaties zijn wel aangeduid als een 'homo clausus'-gevoel, het idee onafhankelijk te zijn van andere mensen en tegelijkertijd bedreigd te worden door de maatschappij (Elias 1971: 131-132).

Van tijd tot tijd worden er voorstellen gedaan om de differentiatie van het sociale leven wat af te remmen. Volgens mij kunnen ook woongemeenschappen en Centraal Wonenprojecten - en zeker de communes van de jaren '60 - worden gezien als pogingen om toch gedeeltelijk een herintegratie van bindingen te bekomen. In ieder geval geven deze

pogingen aan dat bij veel mensen het gevoel leeft dat de sociale differentiatie in onze samenleving te ver dreigt door te schieten.

2. Het begrip ‘gezin’ in onze hedendaagse westerse cultuur

Sommigen definiëren het gezin als de basiseenheid van verwantschap, gedragen door een heteroseksuele huwelijksrelatie, bestaande uit vader, moeder en kinderen. Anderen gebruiken het begrip gezin in een veel ruimere betekenis en passen het ook toe op tal van varianten van primaire leefgemeenschappen: eenoudergezinnen, nieuw-samengestelde gezinnen, ongehuwd samenwonenden (al dan niet met kinderen), Lat-relaties, adoptiegezinnen, kinderloze gezinnen, eenpersoonsgezinnen, homoseksuele relatievormen. Dikwijls noemt men ook woongroepen - in mindere mate ook Centraal Wonen-projecten - in het rijtje van nieuwe, ‘alternatieve’ leefvormen. Dit is onjuist. Mensen in woongroepen beschouwen zichzelf nog steeds naargelang hun situatie alleenstaand of samenwonend. Aan de basis van deze verwarring ligt het door elkaar halen van de begrippen ‘huishouden’ en ‘huishouding’ omdat beiden in het traditionele gezin samenvallen.

Huishoudens worden gezien als sociaal-economische eenheden van personen die samen een woning betrekken. Dit is de primaire groep waarin mensen samenleven en gezamenlijk in hun onderhoud en verzorging voorzien. Zij kunnen bestaan uit een enkele persoon, uit een (echt)paar met of zonder kinderen, uit verscheidene gezinnen, soms van opeenvolgende generaties, uit personen die noch een intieme relatie noch een verwantschapsband hebben (Deboosere, 1993; Presvelou, 1980).

Huishoudens kunnen verder opgedeeld worden naargelang het gaat om particuliere huishoudens dan wel collectieve huishoudens (kloostergemeenschappen, rusthuizen, penitentiaire instellingen...).

Gezien de toenemende variatie in gezinsvormen en de complexe relaties die tussen gezin en huishouden kunnen voorkomen, bestaat meer en meer de neiging om alle boven beschreven vormen van gezinnen en huishoudens onder te brengen onder het begrip gezin in de ruime betekenis van het woord. Het begrip gezin omvat dan alle samenlevingsvormen die een herkenbare sociale eenheid op microniveau vormen. Aldus begrepen zijn gezinnen

netwerken van al dan niet verwante personen die duurzame en affectieve banden hebben en elkaar onderling steun en verzorging verlenen.

De bevrediging van de menselijke behoeften vindt voor een – belangrijk – deel plaats binnen het huishouden. In 1954 heeft Maslov een behoeftehiërarchie van laag tot hoog gepostuleerd. Aan deze behoeften werden door Kesler (1991: 336) tien huishoudensfuncties gekoppeld. Ik geef ze in volgend schema weer.

Behoeften hiërarchie Van Maslov	huishoudensfuncties	
	algemeen	specifiek
materieel:		
1 fysiologisch	a fysiek-verzorgend b economisch	
2 veiligheid	c beschermend	
immaterieel:		
3 liefde	d affectief e recreatief	h seksueel i procreatief
4 waardering	f statustoekennend	j opvoedkundig
5 zelfrealisatie	g zelfontplooiing	

Tabel 2 Indeling van de behoeften naar huishoudensfuncties

3. Recente veranderingen in onze maatschappij

Tot ongeveer in het midden van de jaren zestig was voor de meeste mensen het in 1.4. geschetste beeld het vanzelfsprekende stramien voor hun eigen leven. Maar op dit moment is de situatie drastisch gewijzigd. Niet alleen zijn opvattingen en waarden veranderd, ook wordt geschat dat niet meer dan ruim de helft van de jongeren die nu nog thuis wonen een complete gezinscyclus zullen doorlopen (Van Leeuwen, 1980). Jongeren wonen gedurende veel langere periodes dan vroeger alleen. Ongehuwd samenwonen met een partner is een gewoon verschijnsel geworden, ook wanneer er geen vooruitzicht op een huwelijk bestaat. Sommigen geven de voorkeur aan het met meerdere mensen delen van een huis en/of bepaalde voorzieningen. Veel koppels blijven bewust kinderloos. Echtscheiding en de daaruit voortvloeiende eenoudergezinnen zijn wijdverbreide fenomenen geworden. (Alleenwonenden en eenoudergezinnen maken samen meer dan 40% uit van de volwassen

Belgische bevolking¹.) Veel mensen doorlopen meerdere leef- en relatievormen. Veel vrouwen werken buitenshuis; het besef dat vrouwen daar evenveel recht op hebben als mannen is gegroeid. Samenvattend lijkt er vergeleken bij het begin van de jaren zestig meer pluriformiteit en meer erkenning van individuele voorkeuren aanwezig. Bovendien is er een geringere voorspelbaarheid van het individuele leefpatroon en is het tevens minder stabiel. Al is er niet altijd sprake van een bewuste keuze, andere leefvormen dan het traditionele gezinstype hebben een duidelijke plaats in onze samenleving verworven.

Er is nog een tendens te ontwaren in de gezinscyclus van de moderne mens, nl. het ontstaan van twee nieuwe levensfasen. Door de democratisering van het onderwijs kunnen meer jongeren hogere studies aanvatten. Ook wordt er niet meer zo vaak op jonge leeftijd getrouwd. In feite verlengd dit de periode van de jongvolwassenheid en ontstaat er een eerste nieuwe levensfase waarin men vaak niet meer bij de ouders inwoont maar ook nog geen gezin sticht. Tijdens deze levensfase wordt er volop geëxperimenteerd met andere leefvormen, o.a. ook met het wonen in een woongroep.

Door de alsmaar toenemende levensverwachting gebeurt het vaker dat (vooral vrouwelijke) partners hun partner overleven. Zo ontstaat een tweede nieuwe levensfase, die van de alleenstaanden op oudere leeftijd.

4. Demografische ontwikkelingen

In de laatste helft van deze eeuw, en dan vooral vanaf de jaren zestig, deden zich een aantal ontwikkelingen voor die wijzen op belangrijke veranderingen in huwelijk, gezin en andere leefvormen.

¹ DeBoosere, P., Lesthaeghe, R. & Surkyn, J., *Huishoudens en gezinnen. Algemene Volks- en woningtelling op 1 maart 1991*, Nationaal Instituut voor de Statistiek.

4.1. Daling van het geboortecijfer

Vanaf het midden van de jaren zestig daalt het geboortecijfer in versneld tempo. Gedeeltelijk is dit te verklaren door de sterke toename van het aantal vrijwillig kinderloze echtparen. Ook de daling van het gemiddelde aantal kinderen per gezin speelt een rol. Gezinnen met meer dan twee kinderen zijn tot de uitzonderingen gaan behoren. Het krijgen van kinderen wordt ook meer dan vroeger gepland, dankzij de beschikbaarheid van goedkope en betrouwbare anticonceptiva. Terwijl men vroeger sprak van het ‘krijgen’ van kinderen spreekt men tegenwoordig van het ‘nemen’ ervan.

4.2. Dalende huwelijksfrequentie

De huwelijksfrequentie is het aantal eerste huwelijken per 1000 huwbare mannen of vrouwen. Van 1950 tot 1970 blijft ze ongeveer gelijk. Sindsdien is de huwelijksfrequentie sterk gedaald. Alleen al tussen 1970 en 1977 bedroeg de terugval 35%. Er worden dus steeds minder huwelijken gesloten. Men verklaart deze ontwikkeling door de toename van het aantal ongehuwd samenwonenden en jongere alleenstaanden.

4.3. Sterk toegenomen echtscheidingsfrequentie

Voor het begin van de twintigste eeuw was echtscheiding iets dat slechts een minuscuul deel van de bevolking betrof, een ‘statistically insignificant oddity’ (Stone 1990: 6-7). Hoewel in Engeland en Wales in de tweede helft van de negentiende eeuw het absolute aantal echtscheidingen enigszins steeg, vonden nog in 1914 slechts iets meer dan 800 echtscheidingen plaats op een bevolking van ruim 40 miljoen. In datzelfde jaar werden in Nederland ruim 1100 huwelijken ontbonden door echtscheiding, op een bevolking van ruim 6 miljoen. In de eerste helft van de twintigste eeuw stegen de echtscheidingscijfers in West-Europa zeer geleidelijk, met pieken na beide wereldoorlogen, maar de explosieve groei van de echtscheiding in West-Europa heeft zich pas voorgedaan in de laatste dertig jaar. Tussen 1960 en 1987 verzesvoudigde het aantal echtscheidingen per jaar in Engeland, van 24.600 in 1960 tot 151.000 in 1987. In Nederland vervijfvoudigde dit aantal van 5.700 in 1960 tot 28.400 in 1990. De groei van het aantal echtscheidingen komt nog sterker naar

voren als men het aantal huwelijksontbindingen per duizend bestaande huwelijken per jaar bekijkt (Zwaan 1993: 288-289).

Voorlopig kunnen we concluderen dat echtscheiding in zeer korte tijd een massaal verschijnsel is geworden, dat het mede daardoor ook 'genormaliseerd' is, 'gewoon' geworden is en dat de tolerantie voor echtscheidingen kennelijk fors is toegenomen.

Hoe kunnen we deze spectaculaire toename van het aantal echtscheidingen verklaren? Een korte terugblik op het verleden is daarbij verhelderend.

Tot ver in de negentiende eeuw waren in het algemeen in West-Europa de officiële mogelijkheden voor echtscheiding door kerk en staat institutioneel sterk beperkt. De externe druk, zowel van de overheden als van de directe omgeving, om ook bij onderlinge moeilijkheden getrouwd te blijven was groot.

Twee overwegingen zijn in dit verband vooral belangrijk. In de pre-industriële context was de zakelijke, economische kant van het huwelijk voor zeer velen van groot belang: door een huwelijk werd ook een bedrijf door gezamenlijke arbeid in stand gehouden, zoals onder boeren, of werd door de gecombineerde arbeid van beide echtelieden, zoals onder arbeiders, een gezin draaiende gehouden. Het opgeven van een huwelijk betekende dan ook het opgeven van de eigen bestaansbasis en dat was waarschijnlijk een krachtige rem op echtscheiding. De tweede overweging heeft betrekking op de positie van vrouwen. Het gehuwd raken was voor hen op jonge leeftijd een voornaam doel in het leven, was die status eenmaal verworven dan was het belangrijk die ook te behouden. Eenmaal getrouwd was hun rechtspositie echter uiterst zwak: juridisch handelingsonbekwaam, gehouden tot gehoorzaamheid aan hun echtgenoot, doorgaans geen formele zeggenschap over inkomen en bezit en geen formele zeggenschap over hun kinderen. Wanneer het huwelijk goed of redelijk was, was dit alles wellicht in de praktijk niet zo'n probleem, maar juist bij huwelijksmoeilijkheden stonden vrouwen zeer zwak.

Het voorgaande verklaart waarom echtscheiding vroeger niet frequent voorkwam maar nog niet de plotselinge stijging van het aantal echtscheidingen (vooral) na 1960. Om dit laatste te verklaren verwijst men dikwijls naar de secularisering van de maatschappij. Grote en groeiende aantallen mensen geven er de voorkeur aan hun intieme relaties als strikt privé te beschouwen en wensen geen bemoeienis meer van staat en kerk met dat deel van hun

leven. De christelijke moraal inzake moraal en echtscheiding is voor de meesten niet meer maatgevend, ook niet wanneer zij zichzelf wel als christenen beschouwen. Het rooms-katholieke verbod op de moderne vruchtbaarheidsbeheersing wordt door de meeste katholieken genegeerd en ook het verbod op echtscheiding heeft veel van zijn kracht verloren.

Daarnaast zijn er opnieuw twee overwegingen belangrijk. De meer traditionele motieven voor het huwelijk, zoals familiebelangen of het vormen van een bedrijfs- of arbeidsgemeenschap door de gehuwden zijn verdwenen op sterk op de achtergrond geraakt. Daarvoor in de plaats zijn in overeenstemming met het romantisch ideaal vooral persoonlijke affectieve motieven getreden. Naarmate het huwelijk meer exclusief gebaseerd is op gevoelens van wederzijdse aantrekking kan men daarbij nog stellen dat de basis voor dat huwelijk makkelijk minder stabiel kan worden, gezien de veranderlijkheid van gevoelens. De tweede overweging heeft opnieuw betrekking op de veranderde positie van vrouwen. Over het geheel gezien is die positie juist in de laatste drie tot vier decennia veel sterker geworden. Dat impliceert waarschijnlijk ook dat veel vrouwen meer eisen stellen binnen hun huwelijken en veel minder dan voordien onder druk staan om zich te schikken in geval van huwelijksproblemen.

Hoewel echtscheiding thans veel voorkomt kan men daaruit niet concluderen dat mensen een dergelijk besluit licht zouden nemen. Bij de huwelijksproblemen die mensen na een scheiding noemen als ze uitleggen waarom ze gescheiden zijn, staan vooral de relationele en affectieve problemen voorop. Tekortschietende communicatie, verschillen in karakter, uit elkaar groeien en een onbevredigende seksuele relatie worden het meest genoemd. Een vanouds klassiek motief als lichamelijk geweld wordt verhoudingsgewijs veel minder naar voren gebracht, al ontbreekt het zeker niet. Wel blijkt een ander klassiek motief, namelijk overspel, nog steeds een belangrijke rol te spelen: de buitenechtelijke relatie is de voornaamste aanleiding voor de scheiding, zelden echter het enige motief (Zwaan 1993: 293-294; Weeda 1991: 123-133)

4.4. Verandering in de samenstelling van de huishoudens

Veranderingen in de samenstelling van de huishoudens vormen een laatste, zij het minder ingrijpende demografische ontwikkeling, die gedeeltelijk uit het voorgaande is af te leiden. Vergeleken met 1960 zijn er in 1991 relatief minder echtparen met kinderen. Een toename zien we in het aantal alleenstaanden en de echtparen zonder kinderen, huishoudtypen die gezamenlijk frequenter (51,6 % in 1991) voorkomen dan het ‘modale’ gezin bestaande uit man, vrouw en kinderen. Bedenken we nog dat een toenemend aantal gehuwde moeders buitenshuis werkt, dan bevindt zich nog slechts een minderheid der bevolking op een bepaald moment in de tijd in het eerder beschreven ‘ideale’ gezinstype².

Deboosere en zijn collega’s van het Steunpunt Demografie van de Vrije Universiteit Brussel zien trouwens die evolutie nog versterken. Ik geef hun referentiescenario hier weer:

HUISHOUDENS	19 91		19 96		20 01		20 06		20 11	
	*1000	%	*1000	%	*1000	%	*1000	%	*1000	%
ALLEENWONENDEN	1125	28,8	1228	30,5	1319	32,1	1399	33,5	1465	34,9
GEHUWDEN	2331	59,7	2306	57,2	2271	55,2	2230	53,5	2188	52,1
waarvan zonder kinderen	902	(38,7)	913	(39,6)	922	(40,6)	934	(41,9)	950	(43,4)
Gemiddelde grootte	3,1		3,07		3,03		2,98		2,94	
SAMENWONENDEN	139	3,6	156	3,9	167	4,1	175	4,2	179	4,3
waarvan met kinderen	56	(40,0)	65	(41,7)	70	(42,2)	76	(43,3)	72	(40,0)
Gemiddelde grootte	2,65		2,78		2,86		2,87		2,86	
EENOUDERGEZINNEN	309	7,9	337	8,4	356	8,6	366	8,8	368	8,8
Gemiddelde grootte	2,48		2,58		2,65		2,71		2,75	
TOTAAL	3904	100	4027	100	4113	100	4170	100	4200	100
Gemiddelde grootte	2,49		2,42		2,37		2,32		2,28	

Tabel 3 Huishoudenstypes van 1991 tot 2011: Referentiescenario (duizendtallen)

De volgende tendensen komen tot uiting:

- a) Het aantal huishoudens van alleenstaanden stijgt van iets meer dan een miljoen tot bijna anderhalf miljoen tegen 2011, en dit type vormt dan circa 35 % van alle huishoudens.

² Naar Buunk 1982: 14-15 met aangepaste, recentere cijfers voor België gehaald uit Deboosere 1991.

- b) Het aantal huishoudens van gehuwden krimpt verder van 2,3 miljoen tot 2,2 miljoen, doch dit type blijft ook in 2011 nog modaal (52 % van de huishoudens).
- c) Het aandeel van de huishoudens van gehuwden zonder inwonende kinderen in het totaal van de huishoudens van gehuwden stijgt van circa 39 tot 43 %, terwijl de gemiddelde gezinsgrootte bij gehuwden in totaal afneemt van 3,10 tot 2,94 personen.
- d) De huishoudens van samenwonenden nemen toe, doch vormen in 2011 nog altijd iets minder dan 5 % van alle huishoudens, althans indien we hier de ‘de jure’ visie gebaseerd op wettelijk domicilie behouden.
- e) Het aantal éénoudergezinnen stijgt eveneens en deze halen een aandeel van 8,8 % van alle huishoudens in 2011.

De gemiddelde huishoudensomvang van de éénoudergezinnen en de huishoudens van samenwonenden stijgt en benadert het gemiddelde van de gezinnen van gehuwden, doch dit kan de algemene daling van de gemiddelde huishoudensomvang niet stoppen. Tegen 2011 zouden deze nog amper in de buurt liggen van 2,3 personen.

5. Ontstaansgeschiedenis van woongemeenschappen

5.1. Woongroepen en de communautaire traditie

In *Woongroepen. Individualiteit in groepsverband* kadert Saskia Poldervaart woongroepen in een breder historisch-maatschappelijk kader. Zij stelt dat woon- en werkgemeenschappen een lange geschiedenis hebben en al voor onze tijdsrekening bestaan hebben. Meestal hadden de leden van dergelijke gemeenschappen het komen tot een ideale maatschappij als doel, waarbij onder andere het bezit gemeenschappelijk en eerlijk gedeeld zou zijn. Het grote verschil tussen communautaire bewegingen en andere revolutionaire stromingen is dat de eerste haar idealen onmiddellijk in de praktijk trachtte te brengen.

In de loop van de geschiedenis van de laatste twintig eeuwen is een soort golfbeweging te ontdekken in het opkomen en weer wegebben van dergelijke communautaire bewegingen. Hoogtepunten zijn er geweest rondom het begin van onze jaartelling (de eerste christengemeenschappen), in de 12de en 13de eeuw (franciscanen, augustijnen, begijnen, ‘kettters’ als de Katharen, de Waldenzen, ...), in de 16de en 17de eeuw (de Wederdopers, de Quakers, de Shakers, ...), de utopisch-socialistische periode halverwege de 19de eeuw (Owen, Fourier, de Oneidagemeenschap), in het begin van de 20ste eeuw (Amerikaanse kunstenaarsgemeenschappen Engelse tuinstadsbeweging, Kibboetsbeweging, huishoudelijke coöperaties) en in de huidige tijd. Tijdens al deze perioden hebben er verspreid over Europa en/of Amerika honderden woon- en werkgemeenschappen bestaan. Maar op geen enkel moment in de geschiedenis zijn ze zo populair geweest als vandaag. Alleen al in Nederland bestaan er momenteel naar schatting 7500 woongroepen.

5.2. Breekpunt in de communautaire traditie

Halverwege de communebeweging van de jaren zestig werden een aantal elementen van de communautaire traditie verlaten terwijl een aantal nieuwe facetten belangrijk werden. De nieuwe communes zijn sterk gericht op zelfontplooiing op relationeel gebied. De meeste communes van voor 1960 wilden zelfvoorzienend zijn, vooral in economische zin. Deze ideologie van de zelfredzaamheid werd verlaten met de opkomst van de eerste stedelijke communes. Een belangrijk breekpunt is ook het verdwijnen van de doelstelling om door

het communautair wonen als voorbeeld voor anderen te dienen. Voordien vormde dit utopisch element een belangrijk streven. Een laatste verschil tussen de vroegere communautaire gemeenschappen en de huidige woongroepen schuilt in de omvang van de gemeenschap. Vroeger waren een honderdtal leden zeker niet ongewoon. Tegenwoordig telt de gemiddelde Nederlandse woongroep vijf à zes leden.

Woongroepen behoren dus enerzijds nog tot de communautaire traditie omdat als kenmerk van deze traditie is omschreven het direct in praktijk brengen van een aantal idealen, waarbij het gaat om het scheppen van gemeenschappelijke waarden en daarnaar trachten te leven. Anderzijds wijzen de huidige woongroepen een element van de communautaire traditie af, namelijk het utopische element. Het gevolg van het afwijzen van dit als voorbeeld willen dienen voor anderen is dat woongroepen ook minder verzet van de samenleving ontmoeten en paradoxaal genoeg vormt dit één van de redenen waarom het aantal woongroepen veel groter kon worden.

5.3. De communebeweging van de jaren '60

Als ik aan sommigen uitleg wat volgens mij een woongemeenschap is en inhoudt krijg ik dikwijls als reactie: 'Een soort commune dus.'. Dus niet. Het woord commune is dus wel bekender, maar dekt een andere lading.

Communes ontstonden in de jaren zestig in West-Europa en de Verenigde Staten als een alternatief voor huwelijk en gezin als primaire samenlevingsvorm. De naam 'commune' was gebaseerd op de ideologische motieven van de eerste groepen die voor deze samenlevingsvorm kozen. Het in groep samenwonen was voor hen aanvankelijk direct verbonden aan een revolutie op zowel het gebied van het privé-leven als van het openbare leven. Hun eisenpakket omvatte: afschaffing van privé-bezit van roerende goederen, kleding en voedsel, opheffing van de scheiding tussen huishoudens en kostwinning, opheffing van de exclusiviteit van seksuele relaties, en anti-autoritaire opvoeding in gedeelde verantwoordelijkheid door alle samenwonende volwassenen. In het openbare leven: afschaffing van privé-bezit van productiemiddelen en radicale democratisering.

Een aantal van deze ideologisch radicale communes, met name die in Berlijn, lieten veel van zich horen en plaatsten zichzelf regelmatig in de kijker. Zij bepaalden dan ook het imago van de nieuwe samenlevingsvorm en zorgden voor de huidige negatieve bijklank van het woord ‘commune’.

Maar ook toen al kozen minder revolutionaire groepen voor deze manier van samenwonen. Jos van Ussel onderzocht in 1972 een aantal Nederlandse communes. Hij besloot dat het belangrijkste motief van de “communards” het ‘streven naar relationele zelfontplooiing’ was – ontwikkeling van open, eerlijke communicatie en emotionele zelfontwikkeling. Men was meestal een stuk minder radicaal dan wat het toen heersende imago van communes deed vermoeden. Weinig groepen probeerden de seksuele tweerelaties te doorbreken en ook in de materiële sfeer streefden maar weinig groepen naar een volledige (of zelfs maar gedeeltelijke) collectivisering. Ook politieke motieven speelden nauwelijks een rol van betekenis of kwamen in het beste geval op de tweede plaats.

5.4. De huidige woongroepenperiode

Waar de historische commune een alternatieve maatschappij was is de moderne commune een alternatieve huishoudelijke gemeenschap. Na het afwerpen van haar radicale mantel kon de woongroep een breder publiek aanspreken, al lijkt het radicale imago van de eerste communes nog steeds enige invloed te hebben op het denken over de hedendaagse woongroepen.

In landen zoals Denemarken waar al sinds 1981 overheidssubsidies verleent worden aan opstartende groepen is zeker sprake van een explosieve toename van het aantal woongemeenschappen.

Ook in andere landen is sinds het begin van de jaren negentig een hernieuwde belangstelling voor het gemeenschappelijk wonen vast te stellen, zeker ook (en bijvoorbeeld in de V.S. vooral) voor het Centraal Wonen.

6. Ontstaansgeschiedenis van Centraal Wonen

Centraal Wonen ontstond in de schaduw van het gemeenschapswonen als een woonvorm die een aantal maatschappelijke problemen ter discussie stelt en tracht op te lossen. Het gaat dan over hyper-individualisering en vereenzaming, over het ontbreken van zinvolle activiteiten in de woonomgeving, over de consumptieve milieubelastende leefstijl, over het vandalisme in de woonomgeving, soms over de scheiding tussen wonen en werken en de herverdeling van arbeid binnens- en buitenshuis.

Alle bronnen duiden als het eerste Centraal Wonen project een project in Denemarken aan dat gestart werd halverwege de jaren zestig door een architect, Jan Gudmand-Høyer. In 1972 was het eerste 'bofælleskaber'-project (vertaald: 'samen wonen') bewoonbaar. Dankzij ondersteunende wetgeving van het Deense Ministerie van Huisvesting in 1981 werd het Centraal Wonen er een belangrijke woonvorm. Inmiddels zijn er zeker 150 projecten, die elk typisch een 15 à 35 mensen huisvesten.

Onafhankelijk van de Deense inspanningen ontstonden ook in Nederland de eerste Centraal Wonen projecten. In 1971 werd een nationale overkoepelende organisatie (de Landelijke Vereniging Centraal Wonen) opgericht om deze nieuwe collectieve woonstijl die gericht was op 'de emancipatie van mannen, vrouwen en kinderen', te ondersteunen. Nederlandse Centraal Wonen projecten zijn gewoonlijk groter dan die in Denemarken of de Verenigde Staten. Een studie (Kesler 1991: 415) schatte een totaal van ongeveer 5000 bewoners verdeeld over een zestigtal projecten in 1991. Momenteel zijn er 71 projecten aangesloten bij de Landelijke Vereniging.

Het zijn twee Amerikaanse architecten die het Centraal Wonen-idee naar de Verenigde Staten brengen. Na hun verblijf in een Deense Centraal Wonen-gemeenschap schreven Kathryn McCamant en Chuck Durrett het boek *CoHousing: A Contemporary Approach To Housing Ourselves* dat een belangrijke stimulans was voor 'cohousing' in de V.S.. Er zouden nu een 150-tal projecten bestaan naast 25 gemeenschappen in Canada.

7. Een woongemeenschap in Leuven

In mei '99 interviewde ik 6 mensen die samen met nog 4 anderen in Leuven een gemeenschapshuis bewonen. Het huis is een groot herenhuis met 4 grote (ongeveer 30 m²) en 4 kleinere (ongeveer 15 m²) kamers, 1 badkamer, keuken en 3 kleinere gemeenschappelijke ruimten. Van de gemeenschappelijke ruimten wordt er één gebruikt als eetkamer, een andere als woonkamer en de laatste als telefoon/ waskamer.

7.1. Ontstaansgeschiedenis

Het huis is al lange tijd in gebruik als gemeenschapshuis. Drie jaar geleden kwam het grootste deel van de kamers vrij. Toen is er een groep van 4 mensen komen wonen die daarvoor ook al samen in een woongemeenschap woonden. Sindsdien zijn er meestal vrienden van hen bij komen wonen als er ergens een kamer vrij kwam. Verleden jaar zijn toch 2 kamers verhuurd aan 'nieuwe' huurders.

7.2. Deelnemers

Alle inwonenden, op één na, zijn tussen de 24 en 28 jaar oud. Acht mensen werken, één is laatstejaarsstudent en één studeert nog. Opvallend is dat de meesten werken in de non-profit sector (3 van hen hebben een diploma maatschappelijk assistent). Een van hen is zelfstandige. Geconfronteerd met het feit dat uit enquêtes blijkt dat de meeste bewoners van woongroepen behoren tot wat men 'intellectueel links' noemt, geven allen toe zich ook zo te kunnen situeren.

7.3. Verwachtingen voorafgaand aan het gemeenschapswonen

Voor iedereen was de keuze voor een woongroep duidelijk een alternatief voor een 'gewoon' kot. Daarbij speelden vooral 'gezelschap hebben', 'iets anders proberen', een betere prijs/kwaliteit verhouding en het niet hebben van een kotbaas een rol. Sommigen vonden het positief dat ze meer verantwoordelijkheid konden opnemen dan in een normaal studentenhuis.

7.4. De praktijk

De deelnemers formuleerden als verschillen tussen ‘kot’ en gemeenschapshuis de volgende zaken: - meer rekening houden met anderen

- je moet sociaal blijven, in geval van problemen kan je je er niet van afsluiten zoals op een kot.

Positief waardeerde men dat er gemakkelijk iemand gevonden kan worden om tegen te praten. Zelfs zo gemakkelijk dat sommigen veel minder het huis verlieten om naar anderen toe te gaan, wat deels ook negatief kan zijn. Door verschillende mensen werd gezegd dat het samenwonen in groep een persoonlijke verrijking was, o.a. doordat je mensen op een andere manier leert kennen.

Verder bleek snel het belang van ‘kleine dingen’ als bron van irritaties en de noodzaak tot een voortdurende open communicatie om dergelijke probleempjes niet te laten escaleren. De groep ondervond dat het meestal juist praktische zaken waren die aanleiding konden geven tot meer emotionele discussies.

Mensen die later in de groep kwamen wonen hadden het in het begin moeilijk om zich aan te passen aan de gewoonteregels van de groep. Ook de groep zelf zei dat telkens wanneer er mensen ‘gewisseld’ werden de vorige groep leuker en aangenamer leek. Doordat verschillenden het laatste jaar zijn beginnen werken was er bovendien minder ‘opvang’ en was het praktisch gezien moeilijk om met iedereen samen te vergaderen.

7.5. Praktische regelingen en gezamenlijke activiteiten

Bij de start was overeengekomen dat iedereen zijn steentje zou bijdragen in het huishouden. Al snel bleek dat niet alle stenen even zwaar waren en het werk steeds door dezelfde werd gedaan. Men heeft dan een beurtrol voor het schoonmaken ingevoerd, wat erop neerkomt dat iedereen om de twee weken één ruimte moet schoonmaken. Er is zelfs een tijd een systeem met boetes geweest voor mensen die hun werk lieten liggen. Nu alles vlot gaat is dat systeem afgeschaft. Sommigen dachten dat ze meer huishoudelijk werk zouden moeten verrichten als ze alleen of per twee zouden wonen, anderen vonden juist dat je in dat geval minder snel iets vuilmaakt.

Er wordt regelmatig samen warm gegeten hoewel het zelden gebeurt dat de volledige groep 's avonds aanschuift, vooral dan wegens de verschillende werktijden. Meestal zijn er een 3 à 7-tal mensen die samen eten.

Vijf mensen binnen de groep hangen sterk samen. Het zijn vooral deze mensen die veel dingen gezamenlijk ondernemen en organiseren.

7.6. Gemeenschappelijk gebruik en bezit

Een wasmachine, een stereo, een fornuis, een stofzuiger en een koffiezetapparaat waren door (een groot deel van) de groep samen aangekocht. Verder werden 2 ijskasten, een televisie, een video en meubilair in de gemeenschappelijke ruimten samen gebruikt.

Boeken en cd's werden regelmatig onderling uitgeleend maar werden niet gemeenschappelijk gebruikt.

7.7. Toekomst

Vijf mensen zijn op zoek naar een ander huis. Nu men werkt en zich dus iets meer kan veroorloven wil men een comfortabeler huis met o.a. grotere gemeenschappelijke ruimten. Bovendien hebben ze als niet-studenten geen behoefte meer aan grote kamers en beweren ze vooral in de gemeenschappelijke kamers te vertoeven.

Gevraagd naar wat men zou veranderen in hun toekomstig huis worden 'nog meer gemeenschappelijk aankopen en inrichten' en 'sneller proberen praten in geval van problemen' geantwoord.

Alle geïnterviewden vinden het onmogelijk om te voorspellen of ze ook in de verdere toekomst nog in woongroepen zullen blijven wonen.

7.8. Besluit

De groep is iets groter dan de gemiddelde woongroep die 5 à 6 leden telt, maar leeftijd, collectiveringsgraad, maatschappelijk-ideologische oriëntering van de deelnemers en de genoemde doelstellingen sluiten opmerkelijk goed aan bij het beeld van de 'doorsnee' woongroep zoals die in de literatuur (op basis van enquêtes) naar voren komt.

Op die verschillende aspecten van het wonen in woongroepen wordt dieper ingegaan in deel IV.

8. Definitie van de woongroep

Er zijn talrijke definities in omloop van de term woongroep. Afhankelijk van welke aspecten men centraal stelt en welke men naar de achtergrond verschuift ontstaat een andere definiëring. In zijn proefschrift 'De regels van de woongroep.' geeft Tony Weggemans (Weggemans 1990: 28) een analyse van 29 verschillende definities. Er blijkt veelal overeenstemming te zijn over de volgende criteria:

- ❖ Woongroepen bestaan uit minimaal drie volwassen leden.
- ❖ Er worden in mindere of meerdere mate een aantal gemeenschappelijke voorzieningen gedeeld (kookvoorziening, sanitair, woonkamer...).
- ❖ Er is een bepaalde mate van gemeenschappelijke huishouding.
- ❖ Men kiest vrijwillig voor deze woonvorm.
- ❖ De leden van een woongroep zijn gehuisvest in één pand of enkele aaneengesloten panden.

Ter illustratie geven we enkele definities die o.a. deze criteria hanteren:

“Onder een woongroep verstaan we een groep, bestaande uit drie of meer zelfstandige personen, eventueel met kinderen, die een primair samenlevingsverband vormen als alternatief voor meer traditionele woon- en leefvormen.” (Poldervaart 1983: 11)

“Een woongroep is een zelfstandig primair huishouden met ten minste drie volwassen leden, afkomstig uit meer dan één kindershare.” (Jansen 1990: 42)

“Een woongroep is een primair groepshuishouden dat is samengesteld uit drie of meer volwassenen die - met of zonder kinderen - op basis van vrije keuze samenwonen en op zijn minst in zoverre een gemeenschappelijke huishouding voeren dat zij regelmatig samen warm eten, en die door middel van dit samenwonen pogen vriendschapsbanden te ontwikkelen of te behouden, waarbij de volwassenen afkomstig zijn uit meer dan twee ouderlijke gezinnen.” (Bolt 1984: 23)

Het is ook van belang om niet alleen te beschrijven wat woongroepen wél zijn maar ook wat ze niét zijn, m.a.w. ze te plaatsen tegenover bestaande begrippen. Hierover schrijft Weggemans (1990: 31-33): “Een woongroep is in de eerste plaats geen gezin. Het betreft

nl. een leefverband van meer dan twee volwassenen. Bij een gezin vallen de begrippen ‘huishouding’ en ‘huishouden’ samen – het eerste als geheel van activiteiten rond voeding en verzorging, het tweede als de sociale eenheid (eenheden) die deze huishouding in handen neemt. Een woongroep is dan een aantal huishoudens die een gemeenschappelijke huishouding opgezet hebben maar daarnaast ‘soeverein’ blijven.”

Jansen (1985: 67) voegt daarbij nog: “In hoeverre de huis(houd)elijke verbondenheid samengaat met collectivering van bezit en inkomen, emotionele verbondenheid, seksuele relaties, verantwoordelijkheid voor elkaars kinderen enz. verschilt van groep tot groep. Bovendien kan dat binnen de groep ook weer verschillen van persoon tot persoon en treden er veranderingen op in de loop van de tijd.”

Tenslotte sluit Weggemans nog een aantal andere gemeenschappen uit:

- ❖ Een woongroep is geen kloostergemeenschap, hoewel deze onder de meeste gangbare definities valt. Kloosters zijn een te specifieke vorm van collectief wonen en worden daarom in empirisch onderzoek meestal buiten beschouwing gelaten.
- ❖ Een woongroep is geen studentenhuis. De woonduur van de leden is niet gekoppeld aan de studieduur, en hun woonwensen stijgen uit boven die van studenten. O.a. hecht men in tegenstelling tot de meeste studenten erg aan voldoende privé-ruimte en aan grote kamers.
- ❖ Een woongroep is geen willekeurige verzameling van individuen zoals bvb. in een appartementsgebouw met gemeenschappelijke voorzieningen. Het zelf kunnen kiezen van medebewoners is een essentieel belang naast het zelf kiezen van deze leefvorm.
- ❖ Tenslotte is een woongroep geen commune. De leden hebben een sterke behoefte aan een kwalitatief goede privé-ruimte naast de gemeenschappelijke ruimte(n).

9. Wie woont er in woongroepen?

De typische woongroep bestaat niet, ook al omdat het nu eenmaal de woonvorm bij uitstek is die variaties in leefpatronen mogelijk maakt. Er is een grote diversiteit tussen de

verschillende soorten woongroepen, zowel qua samenstelling, collectiveringsgraad, infrastructuur enz.. Er zijn homogene en heterogene groepen wat betreft leeftijd en gezinssituatie.

Laten we eerst naar de individuele woonwijze van de deelnemers kijken zoals opgetekend in tabel 2.

Woonwijze		n	%
<i>los apart</i>	zonder partner of kind in groep geen privé ruimte delen met ander	824	62,9
<i>los samen</i>	zonder partner of kind in groep wel met iemand samen privé-ruimte	18	1,3
<i>met partner apart</i>	wel partner maar geen gezamenlijke privé-ruimte	122	8,9
<i>met partner samen</i>	partner in de groep en daarmee ook gezamenlijke privé-ruimte	248	18,1
<i>met kind apart</i>	geen partner, wel eigen kind in de groep geen gedeelde privé-ruimte	5	0,4
<i>met kind samen</i>	geen partner, wel kind(eren) in groep en daarmee samen privé-ruimte	12	0,9
<i>met gezin apart</i>	partner en eigen kind(eren) in groep, geen gedeelde privé-ruimte	12	0,9
<i>met gezin samen</i>	partner en eigen kind(eren) in groep, daarmee samen privé-ruimte	93	6,8
TOTAAL (Onbekend)		1371 (91)	100%

Tabel 4 Verdeling van de leden naar individuele woonwijze (absolute aantallen en percentage) Bron: Jansen, 1990, 106

Veruit het grootste aantal deelnemers bestaat uit alleenstaanden of alleszins mensen van wie de partner niet in de groep woont. Hierbij valt op te merken dat er inderdaad groepen die per se geen seksuele relatievorming binnen de groep toestaan omdat dit allerlei problemen oplevert.

Een groep kan natuurlijk geen willekeurig samenraapsel van individuen zijn. Ook is er niet noodzakelijk een expliciete maatschappelijke (of ideologische) identiteit die de basis vormt voor het samenleven, zoals in vroegere utopische gemeenschappen het geval was. Het criterium voor de woon-partnerkeuze is ook niet erotische aantrekkelijkheid zoals bij huwelijk en concubinaat, en niet het lidmaatschap van een bepaalde sociale beweging of sekte, maar meestal ‘een vrij diffuse mengeling van politieke opvattingen en persoonlijkheid’ (Jansen 1985: 67).

Hierbij kan worden vermeld dat de woongroep als vorm van wonen/huishouden historisch is verbonden met de ontbinding van de gezinsideologie. Dat brengt met zich mee dat de bevolking van het huidige woongroepenbestand voor het overgrote deel bestaat uit studenten en jonge academici, omdat daar deze ideologische ontwikkeling het verst is voortschreden. Buunk vermeldt dat de meeste bewoners politiek als ‘intellectueel links’ te situeren zijn.

Een nieuw type woongroep is de ouderenwoongroep die met name gericht is op de wederkerige verzorging en daarom de leden – langer dan bij alleen wonen mogelijk zou zijn – onafhankelijk te houden van professionele verzorging en te behoeden voor vereenzaming. Kwalitatief is dit type woongroep van groot belang voor de emancipatie van oudere mensen en er is een toenemende belangstelling voor, ook al zijn op dit moment nog maar enkele groepen gerealiseerd.

10. Tussen individualiteit en sociabiliteit

Een volledige collectivering is niet meer de wens van de huidige woongroepsleden. In een onderzoek van Jansen in 1990 geven bewoners een aantal doelstellingen als verantwoording voor de keuze van de woongroep. Op de eerste plaats komt ‘persoonlijke groei/emancipatie’ (genoemd door 43% van de respondenten). Als tweede volgt ‘gezelligheid’ (33%) en als derde ‘economische motieven’ (32%).

Het individu in de woongroep heeft een even centrale plaats als de gemeenschap zelf. Langeveld (1985) noemt dit de paradox van de woongroep: ze is zowel uiting van individualisering als een reactie op individualisering. Deze schijnbare paradox wordt volgens Weggemans (1985: 148) opgevangen door de ‘geneste opbouw’ van de woonruimte in de woongroep. Er is de privé-ruimte, die absoluut wordt gerespecteerd, en er is de ruimte die met anderen wordt gedeeld. “Tussen beide bestaat een verbinding – een voordeur, een gang – die het individu in staat stelt afwisselend in de privé- resp. gemeenschappelijke ruimte te zijn. De privé-ruimte moet voldoende gescheiden zijn van de overige ruimte om afzondering mogelijk te maken, de gedeelde ruimte moet

mogelijkheden bieden voor het individu, om zich als sociaal wezen te ontplooien, en de verbinding tussen beide moet functioneel zijn.”

“Deze geïndividualiseerde vorm van wonen”, schrijft Weggemans verder, “is verschillend van zowel het gezinswonen als het alleenwonen. Bij deze woonvormen ontbreekt het aan privé-ruimte voor alle gezinsleden afzonderlijk en/of aan een sociaal zinvolle verbinding met een buitenruimte. In de praktijk komt de sluipende overgang van privacy naar isolement veel voor... “ (1985: 150)

In hetzelfde boek stelt Jansen nog dat door het samenwonen in groep “er voortdurend contactmogelijkheden beschikbaar zijn op een redelijk hoog intimiteitsniveau, zonder dat deze verbonden zijn met exclusiviteit.”, en nog: “ ‘Verbonden maar niet gebonden’ heet het in de titel van een scriptie, waarbij natuurlijk niet verheeld moet worden dat een groep ook een verstikkende kluwen of juist los zand kan zijn; moeilijker dan bij huwelijk en gezin is echter denkbaar dat in die gevallen de groep lang bij elkaar blijft.” (1985: 69)

11. Voorkomen in België

In België is opvallend weinig of geen onderzoek gedaan naar woongroepen in het algemeen en naar het voorkomen ervan in het bijzonder. Dit in tegenstelling met de situatie in Nederland waar al sinds de jaren '70 regelmatig (academisch) onderzoek wordt verricht naar het fenomeen ‘woongroep’. Hieruit afleiden dat er dan in België veel minder interesse is voor deze nieuwe woonvorm lijkt mij een grove onderschatting van de werkelijkheid.

Er zijn enkele gegevens die dit lijken te bevestigen. De nationale Koopjeskrant heeft een aparte rubriek ‘woongemeenschappen’, op de computers van de Huisvestingsdienst in Leuven kan je zoeken naar ‘kamers in gemeenschapshuizen’ en de informatie- en ontmoetingsdagen over ‘Anders wonen’ die Elcker-Ik Leuven tweejaarlijks organiseert zijn telkens volzet. Door datzelfde Elcker-Ik werd in 1994 ook een nationale ontmoetingsdag rond dit thema georganiseerd. Hieraan was ook een enquête gekoppeld waaraan uiteindelijk 17 woongroepen deelnamen. Bij mijn weten het enige Belgische onderzoek tot dusver.

Bij gebrek aan onderzoeksgegevens in eigen land ben ik zelf maar (een klein beetje) op onderzoek gegaan (zie ook het interview met een woongroep in deel II). Het Nationaal Instituut voor de Statistiek vroeg ik cijfergegevens i.v.m. het voorkomen van woongroepen in België. Men stuurde mij de recentste huishoudensstatistieken, gebaseerd op de bevolking van het rijksregister op 1 januari 1998. Hieruit zijn een aantal interessante zaken af te leiden.

Op een totaal van 4.178.680 huishoudens in België waren er 32.365 huishoudens met twee of meer familiekeren, dat is ongeveer 0,8%. Een gedeelte van deze huishoudens zullen niet voldoen aan de definitie(s) van woongroep. Het gaat dan bijvoorbeeld om een huishouden waarin 3 opeenvolgende generaties onder één dak wonen. Toch zijn nog 20.047 huishoudens terug te vinden die zeker bestaan uit minstens twee echtparen of een echtpaar met een andere familiekeren, al dan niet met kinderen. Bovendien mogen we niet vergeten dat de studentengemeenschappen veelal niet opgenomen zijn in deze statistieken omdat een student meestal gedomicilieerd blijft op zijn ouderlijk adres.

Kijken we naar de spreiding van de huishoudens met twee of meer familiekeren, dan zien we een opvallend hoge frequentie in het gewest Brussel en in de arrondissementen Antwerpen, Halle-Vilvoorde, Hasselt, Gent, Leuven, Charleroi en Luik. Een zeer lage frequentie valt op in de gehele provincie West-Vlaanderen en in de provincie Luxemburg.

Ik durf voorzichtig stellen dat het voornamelijk de universiteitssteden zijn waar veel woongroepen geteld worden. Waarschijnlijk hangt dit samen met het type mensen dat kiest voor deze woonvorm (zie 9) en gaat het hier in een groot deel van de gevallen over jonge afgestudeerden die ook na hun studie nog (enige tijd) voor het wonen in een woongroep kiezen.

12. Centraal Wonen

Centraal Wonen-projecten nemen een aparte plaats in binnen het fenomeen woongroepen. Aan Centraal Wonen (Engels: 'Cohousing') liggen 6 principes ten grondslag. De volgende definitie werd geformuleerd door Kathryn McCamant en Charles Durrett, de grondleggers van de Amerikaanse 'Cohousing'-beweging:

- 1) Bewonersparticipatie. De bewoners werken mee aan de uitbouw van het project zodat het kan voldoen aan hun eisen.
- 2) Het fysisch ontwerp van het project wil een gemeenschapsgevoel bevorderen terwijl het ook zorgt voor voldoende privacy voor de bewoners. Dit houdt onder meer in dat men de voetganger meestal centraal plaatst in het ontwerp, terwijl men de auto naar de rand verdrijft.
- 3) Private woningen aangevuld met gemeenschappelijke faciliteiten. Deze gemeenschappelijke faciliteiten omvatten typisch een eetzaal, zithoek, speelruimte voor kinderen, een gastenkamer, een tuin, enz... Iedere gezinseenheid woont in een privé-woning, compleet met keuken maar deelt daarnaast de uitgebreide gemeenschappelijke delen met de gehele groep.
- 4) De bewoners zorgen zelf voor de organisatie van het project.
- 5) Ontbreken van een hiërarchische structuur en leiders. En zijn leidersfiguren maar geen leiders. De gemeenschap is niet afhankelijk van een enkele persoon. Beslissingen worden democratisch genomen.
- 6) De gemeenschap is geen bron van inkomsten voor de bewoners.

Centraal Wonen-projecten in Nederland zijn typisch groter dan die in de V.S. of in Denemarken, soms tellen ze tot 150 personen op het groepsniveau, verdeeld in kleinere groepen of 'clusters' die een aantal familiekeren omvatten. In de V.S. heeft men het meestal over groepen bestaande uit maximum 20 à 30 wooneenheden.

Het opstarten van een Centraal Wonen-project is een langdurig proces en neemt meestal een aantal jaren in beslag. De meest 'eenvoudige' Centraal Wonen-projecten bestaan uit een aantal rijhuizen waarvan men de afsluitingen tussen de tuinen heeft weggehaald.

Overigens bestaat er ook een mengvorm tussen woongroep en Centraal Wonen. De Hilversumse Meent in het Nederlandse Meent is zo een project dat bestaat uit verschillende woongroepen samen.

13. Wonen

De meerderheid van de groepen die door Van Ussel (1972) en Harrie Jansen (1985) onderzocht werden woonden in een gehuurde woning. Deze huurwoningen zijn in bijna de helft van de gevallen per kamer gehuurd; in ongeveer een derde van de gevallen is een van de groepsleden hoofdhuurder waarbij de andere leden medehuurder of onderhuurder zijn. In de overige gevallen is de woning door de groep als geheel gehuurd.

Een derde van de groepen woont in een gekochte woning. In een derde van deze gevallen is de woning door alle leden samen gekocht. Groepen die gezamenlijk een huis willen kopen stuiten daarbij nogal eens op problemen. Veel banken willen bijvoorbeeld geen hypotheek verlenen op een huis in onverdeeldheid. Sommige groepen beslissen daarom om een VZW of zelfs een CVBA of BVBA op te richten.

De behuizing verschilt zeer sterk van elkaar. In de enquête van Aarde-Werk vond men woongroepen in burgerwoningen, hoeves, een voormalige fabriek, een kasteel, een Engels landhuis, een voormalig bisschoppelijk paleis, een watermolen met maalderij en woonerven.

14. Huishoudelijke arbeid

Wonen in woongroepen verschilt van het wonen in het kerngezin vooral doordat de huishoudelijke arbeid in woongroepen gezamenlijk (door de groep) wordt uitgevoerd. Huishoudelijke arbeid omvat taken als: koken, schoonmaken, wassen, kinderverzorging en -opvoeding, het verzorgen van huisdieren, en ook: het verrichten van grote en kleine reparaties in huis. Verreweg de meeste groepen hebben als uitgangspunt dat iedereen evenveel doet aan het huishoudelijk werk. Volgens Poldervaart (1985:164) vormen woongroepen hierdoor de eerste historische poging om de arbeidsdeling naar sekse te doorbreken.

Hoe is de huishoudelijke arbeid in de praktijk geregeld? Alles wat direct met het warm eten samenhangt (koken, afwas, boodschappen) is in vrijwel alle groepen (Jansen 1990:82-83; Van Ussel 1972:102; Poldervaart 1985:163-169) als groepstaak gedefinieerd. Dat geldt

ook voor stofzuigen. Maar bijvoorbeeld het ontbijt en de (kleding-)was zijn meestal niet gemeenschappelijk.

De gezamenlijke huishouding blijkt veel aanleiding te geven tot conflicten. De problemen die zich m.b.t. deze huishoudelijke taken wel eens stellen (Aarde-Werk: 1994:10) zijn:

- onevenwicht van inzet van de verschillende bewoners
- drukke bezigheden van de bewoners (tijd)
- dagelijkse kleine problemen (afspraken niet nakomen, karakterverschillen, ...)
- verschil in 'netheidsnorm', inzicht in netheid

Wat betreft de netheidsnorm blijkt er in de meeste groepen naar verloop van tijd een soort 'nivellering' te gebeuren: men doet concessies totdat men als groep een soort gemiddelde netheidsnorm vindt.

Overigens komt Jansen tot de bevinding dat er minder problemen zijn naar gelang er meer gezamenlijk overlegd wordt. In een groot deel van de woongroepen is dergelijk overleg geregeld in de vorm van regelmatige overlegmomenten.

Uit ervaring weet ik dat het beter is niet te veel vaste regels en afspraken te maken maar een klein aantal basisregels overeen te komen waar niet van afgeweken mag worden. In één groep waar ik woonde was de regel: als twee (of meer) mensen het met iets niet eens zijn wordt dit gemeld.

Hoewel de gemeenschappelijke huishouding in woongroepen de nodige conflicten oplevert en vrouwen zich ervoor toch meer verantwoordelijk blijven voelen dan mannen geven de meeste mensen uit de enquête van Weggemans (1985:168) aan dat het wonen in groep hen juist bevalt door de huishoudelijke regelingen. Poldervaart verklaart dit door erop te wijzen dat een aantal kenmerken van het huisvrouw zijn in een gezin niet meer gelden voor mensen in woongroepen. Het isolement is er minder groot en de eentonigheid van de huishoudelijke arbeid wordt doorbroken door het bestaan van een huishouderooster en/of een roulatiesysteem. Huishoudelijke taken worden leuker als je ze niet dagelijks hoeft te doen en de waardering van anderen is ook groter omdat de taken niet meer automatisch aan één persoon zijn gekoppeld.

Poldervaart concludeert dat, hoewel collectivering van huishoudelijke arbeid de nodige problemen oplevert en aanpassingen vereist, het wonen in woongroepen voor de meeste vrouwen een taakverlichting en tijdsbesparing betekent vergeleken met vrouwen in

gezinnen. En tevens dat er bij zowel vrouwen als mannen een begin is gemaakt met de in praktijk zo moeilijk te veranderen gebleken arbeidsdeling naar sekse.

15. Inkomen & bezit

De meeste groepen hebben een gemengde economie waarbij een deel van de inkomens in een gemeenschappelijke kas gaat en de rest van het inkomen individueel besteed wordt. Jansen (1990:80-81) vond toch nog dat 6% van de door hem onderzochte groepen een volledige financiële collectivering had doorgevoerd; waarbij dus alle inkomens in een gemeenschappelijke kas gaan en gezamenlijk wordt beslist over de bestedingen.

Bij de groepen met een gemengde economie is er een grote mate van variatie in het aantal en de aard van de uitgaven die gecollectiveerd zijn. Jansen (1990:80-81) maakte een rangschikking van een aantal zaken naargelang de frequentie waarin ze in woongroepen gecollectiveerd voorkomen. Schoonmaakartikelen waren het vaakst gecollectiveerd en daarna komen achtereenvolgens dagbladen, warm eten, ontbijt, drank en telefoonkosten.

Een ander aspect van materiële collectivering is de mate waarin dingen in huis in gemeenschappelijk bezit of gebruik zijn. In de verschillende enquêtes (Van Ussel 1972:101-102; Jansen 1990:82; Weggemans en Poldervaart 1985:170-172; Aarde-Werk 1994:9) blijkt dat (dure) huishoudelijke apparaten (koelkast, diepvriezer, wasmachine, keukengerief, televisie, ...) en werkmateriaal het vaakst gemeenschappelijk bezit zijn of gemeenschappelijk gebruikt worden. In een minderheid van de woongroepen zijn ook meubilair, CD's, boeken en soms zelfs kleding gemeenschappelijk bezit.

16. Ecologische aspecten

Een doelstelling van veel woongroepen en Centraal Wonen-projecten is het soberder leven. Wanneer verschillende mensen (gedeeltelijk) samen een huishouding voeren is het enigszins te verwachten dat men bewuster consumeert. Door het delen van verschillende gebruiksgoederen 'consumindert' men ook.

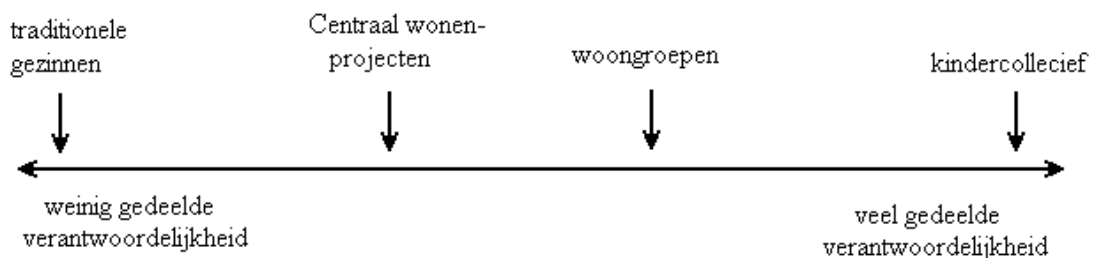
Daarnaast proberen veel Centraal Wonen-projecten rekening te houden met ecologische aspecten. Ze trachten hun huizen zo goed mogelijk te integreren in de open ruimte en de

open ruimte optimaal te benutten door het groeperen van wooneenheden. Altijd beperken ze de toegang voor auto's op hun terrein. Dikwijls maakt men gebruik van duurzame bouwmaterialen en zoekt men naar hernieuwbare energiebronnen zoals zonne- of windenergie.

17. Kinderopvoeding en –verzorging

Er zijn veel verschillende manieren waarop kinderen en volwassenen samenleven en daarmee veel verschillende opvoedingssituaties. Deze zijn te rangschikken in de mate waarin anderen dan de eigen ouders betrokken zijn bij de opvoeding van de kinderen.

In figuur 1 is deze ordening weergegeven met links weinig gedeelde verantwoordelijkheid en rechts veel gedeelde verantwoordelijkheid met anderen.

Figuur 1 Verschillende opvoedingssituaties.

Tussen de woongroepen onderling bestaan er aanmerkelijke verschillen in de mate van de gemeenschappelijkheid. Enerzijds zijn er groepen waarbinnen de gezinnen een eigen woonruimte hebben en de huishouding slechts beperkt samen gedaan wordt, anderzijds zijn er groepen die de huishouding helemaal gemeenschappelijk doen en ook de zorg voor de kinderen delen. De eindverantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen blijft ook in dit laatste geval echter steeds bij de ouders liggen.

18. Besluitvorming en organisatie

De meeste woongroepen en Centraal Wonen-projecten werken met een consensus-systeem voor beslissingen. Dit is democratischer dan stemmen per hoofd en heeft het voordeel dat er geen ‘verliezers’ zijn.

In haar boek, *Collaborative Communities*, geeft Dorit Fromm (Fromm 1991: 169) de 6 belangrijkste stappen in het consensus-proces.

1. Kwestie: het probleem wordt omschreven
2. Discussie: het probleem en mogelijke bezwaren worden bediscussieerd.
3. Verbeteringen: terwijl men ideeën en oplossingen voorstelt, vullen anderen aan of geven suggesties.
4. Test voor consensus: de discussieleider formuleert samenvattend het groepsstandpunt en peilt of hiervoor consensus bestaat.
5. Voorstel: indien iedereen akkoord is wordt een concreet voorstel geformuleerd en wordt gevraagd naar bezwaren.
6. Formele consensus: de bezwaren worden bediscussieerd tot er consensus bereikt wordt.

Wanneer iemand niet akkoord kan gaan met een voorstel kan hij/zij zijn/haar veto stellen. De meeste gemeenschappen hebben een regeling uitgewerkt indien er geen consensus gevonden wordt. In N street, een cohousing project in Californië gaat men dan over op een drie maanden durende inspanning waarbij tenminste om de twee weken vergaderd wordt over de kwestie tot er consensus gevonden wordt. Indien er dan nog geen consensus is, wordt er alsnog gestemd.

Muir Commons, een cohousing project eveneens in Californië heeft een diagram van hun consensusproces gemaakt.

<p>FORMAL CONSENSUS PROCESS Developed by Muir Commons</p> <p>Introduction Proposal Questions which clarify proposal</p> <p>LEVEL ONE General Discussion Call for consensus Yes</p> <p>LEVEL TWO No List all concerns Discussion Call for consensus Yes CONSENSUS</p> <p>LEVEL THREE No Restate concerns (one at a time) Unresolved concerns listed Questions which clarify the concern Discussion limited to one concern Plan for Implementation Are all concerns resolved? Yes</p> <p>CLOSING OPTIONS No Yes</p>

Tabel 5 Consensusproces in Muir Commons

Eén van de meest volledige omschrijvingen over beslissen bij consensus die ik vond op het internet is de volgende:

“Consensus is a group decision - which some members may not feel is the best decision but which they can all live with, support, and commit themselves to not undermine - arrived at without voting, through a process whereby the issues are fully aired, all members feel that they have been adequately heard, in which everyone has equal power and responsibility, and different degrees of influence by virtue of individual stubbornness or charisma are avoided, so that all are satisfied with the process. The process requires the members to be emotionally present and engaged; frank in a loving, mutually respectful manner; sensitive to each other; to be selfless, dispassionate, and capable of emptying themselves; and possessing a paradoxical awareness of both people and time, including knowing when the solution is satisfactory, and that it is time to stop and not reopen the discussion until such time that the group determines a need for revision.” (Peck 1991: 27)

Consensus is de modus operandi in woongroepen en Centraal Wonen-projecten zowel in Europa als in Australië en de V.S.. Natuurlijk is er meer tijd en energie nodig om problemen op te lossen d.m.v. consensus maar beslissingen die op deze wijze zijn genomen zijn meestal beter en houden langer stand.

Naast het consensus systeem is het ook mogelijk om een bepaalde persoon of een groep mensen een soort volmacht en volledig beslissingsrecht te geven om een bepaald welomschreven project te realiseren. Dit ‘delegeren’ is gebaseerd op wederzijds vertrouwen en zorgt ervoor dat niet over alles vergaderd moet worden.

Het is ook wel interessant om te laten zien in welke mate woongroepen hun dagelijks leven geregeld hebben. Weggemans (1990: 81-82) heeft een ranglijst samengesteld van de meest geregelde onderwerpen in woongroepen. Aangegeven is welk percentage van de onderzochte woongroepen een bepaalde regeling kent. Uit de tabel blijkt dat, zoals te verwachten was, de meest frequent voorkomende activiteiten ook het meest geregeld zijn. Verder hebben veel voorkomende regelingen vooral betrekking op financiële zaken.

[100%]	Verrekening telefoonkosten	[59%]	Kwaliteitsnormen m.b.t. het eten
[100%]	Verdeling woonlasten	[59%]	Wekelijkse boodschappen
[94%]	Verrekening kosten van het eten	[56%]	Afspraken over huisdieren
[94%]	Afwas	[51%]	Huisvergaderingen
[91%]	Toegankelijkheid privé-vertrekken	[45%]	Overlast van hobby's
[90%]	Dagelijkse boodschappen	[42%]	Financiële vergoeding bij vertrek
[87%]	Vorrang huidige bewoners bij vrijkomen woonruimte	[30%]	Klussenregeling
[83%]	Schoonmaakregeling	[30%]	Individuele wensen m.b.t. het eten
[80%]	Maximum aantal bewoners van het huis	[28%]	Omgaan met problemen van groepsleden
[79%]	Koken warm eten	[18%]	Wasregeling
[73%]	Kosten van duurzame gebruiksgoederen	[17%]	Vorm van inkomensnivellering
[63%]	Selectie van nieuwe bewoners	[13%]	Minimale woonduur van de groepsleden

Tabel 6 De frequentie van regelingen in woongroepen (n=71)

19. Kritiek op het pleidooi voor de herwaardering van lokale gemeenschappen

Samenvatting van “De naakte samenleving” van Koen Raes

In zijn bijdrage “De naakte samenleving” (1997) plaatst Koen Raes eerst de hedendaagse veiligheidsproblematiek in een ruimer kader. Volgens hem contrasteert het optimistische levensgevoel uit de jaren zestig met de onzekerheden die in de geest van de actuele, postmoderne mens hebben postgevat. Burgers en overheid (in dit verkiezingsjaar met name politieke partijen) projecteren hun frustraties en angsten als het ware op de straatcrimineel en de vluchteling/vreemdeling. Ondertussen wordt voorbijgegaan aan een context waarin wereldomvattende processen van delokalisatie, werkloosheid en flexibilisering en waarin de onzekerheden die onze hoogtechnologische bestaanswijze met zich mee brengen, wellicht meer voedsel geven aan een abstract, existentieel angstgevoelen dan die zo sterk in de kijker gestelde, toenemende (straat)criminaliteit.

Na deze korte globalere situering van de veiligheidsproblematiek maakt Raes zich op om de aandacht te vestigen op een vertoog dat volgens hem overal opgeld maakt als dé remedie om de gestelde problemen op te lossen: het communitarisme.

De behoefte aan veiligheid is een menselijke basisbehoefte. Zij maakt affectiviteit, zorgzaamheid en solidariteit tussen mensen mogelijk. Waar de overheid en de openbare ruimte steeds minder veiligheidsankers kunnen bieden zal de mens vanzelf zijn veiligheid zoeken in kleinere verbanden. De veiligheidsproblematiek wordt aldus gedepolitiseerd, of sterker: geprivatiseerd. Raes stelt dat ook het communitarisme deze koers niet zal kunnen keren.

Wat verstaat Raes onder het communitarisme en de communitaristische beweging?

Deze beweging komt op voor een herwaardering van de gemeenschapszin en de waarde van de gemeenschap. Communitaristen komen op voor een grotere eigen verantwoordelijkheid in de (micro)sociale netwerken die het gemeenschapsleven vormen, en waarschuwen ervoor dat de instrumentalisering van de economische, politieke, sociale en affectieve verhoudingen het maatschappelijk weefsel al te sterk heeft aangetast. Alleen een nieuwe gemeenschapszin is in staat om processen van vereenzaming en verwaarlozing,

vermijdingsgedrag, toenemend drugsgebruik en criminaliteit, wijkdeterioratie, sociale uitsluiting en onverschilligheid tegen te gaan. De mens is vervreemd van zijn medemens en enkel een *face to face*-betrokkenheid is in staat om opnieuw een breder solidariteitsbesef bij te brengen.

Raes bekritiseert vervolgens twee opvattingen van dit communitarisme, namelijk (1) de herwaardering van de lokale gemeenschap als primaire *moral community* en (2) de verdediging van een waardenbetrokken overheids- en burgerschapsopvatting, die het (liberale) neutraliteitsbeginsel achter zich laat.

Mensen leven, zeker in de grote steden, steeds minder in lokale verbanden en ook fungeert dat lokale verband steeds minder als normatieve referentiegroep. Eigen aan de moderne mens is immers dat hij in verschillende netwerken wordt gesocialiseerd. Zelfs indien er in lokale gemeenschappen voldoende voedingsbodem aanwezig zou zijn om een substantiële wij-identiteit te ontwikkelen is het nog maar de vraag of deze wenselijk is. Zou dit niet onvermijdelijk leiden in de richting van monoculturele wijken, gettovorming en apartheid? Ook het pleidooi voor een waardebetrokken overheid veegt Raes overtuigend aan de kant. De gedachte van overheidsneutraliteit of levensbeschouwelijke onpartijdigheid is immers ontstaan als antwoord op de vraag hoe een samenleving mogelijk was waarin mensen leven met zeer uiteenlopende levensbeschouwingen en levenswijzen. Deze onpartijdigheid gaf gemeenschappen juist de mogelijkheid om hun specifieke opvattingen van het goede, zonder overheidsinmenging, in alle vrijheid te laten beleven. Het is al te makkelijk om deze overheidsneutraliteit op de korrel te nemen omdat ze te onverschillig en leeg zou zijn. Welke gemeenschappelijke waarden zou ze immers moeten gaan verdedigen? Een soort nieuw paternalisme zou het gevolg zijn, en daartegen heeft de hele moderne liberale politieke filosofie zich juist altijd met klem verzet.

Raes stelt de communitaristen de vraag hoe zij vanuit een meer substantieel ingevulde notie van politieke gemeenschap nog ruimte kunnen bieden aan andersdenkenden en mensen uit andere culturen. Tegenover migranten bijvoorbeeld zouden communitaristische ideeën gemakkelijke wapens worden om hen als vreemden uit te sluiten. Raes betwijfelt of het communitarisme wel bij machte is om de belangrijke waarden van pluralisme en verdraagzaamheid nog voldoende politiek te verankeren.

In een volgend hoofdstukje situeert Raes de pleidooien voor de herwaardering van *local communities* in een ruimere context. Volgens hem zijn pleidooien voor deze herwaardering zo oud als de eerste steden. De stad was immers de anonieme ruimte waar mensen ongebonden in konden bewegen en het risico op het verval van morele waarden bijgevolg groter werd. De pastorale wereld herkende als een van de eersten dit dreigende gevaar en trachtte kleinere gemeenschappen binnen een stad te organiseren (de parochies!). Pleidooien voor het herwaarderen van de lokale gemeenschap als primaire morele referentiegroep worden in Vlaanderen dan ook meteen herkend en worden niet echt als een nieuw geluid gezien.

Ook in de Amerikaanse samenleving loopt het *longing for community* als een rode draad door alle cultuurkritiek. De lokale gemeenschap zou een overdreven individualisme helpen voorkomen. Toch dreigen juist de meer begoede klassen zich in hun kleine gemeenschap te isoleren en zich af te keren van grote maatschappelijke problemen. In een maatschappij waarin er reeds meer private bewakers zijn dan politieagenten dreigt een communitaristische retoriek zich tegen de intenties van haar ontwerpers juist af te keren van de grote maatschappelijke problemen. De gemeenschap is in de eerste plaats *home, my local community*, met de nadruk op *my*. Men spreekt in dit verband ook wel van *gated communities*.

Vervolgens gaat Raes nader in op de moderne stadssociologie. Verstedelijking en modernisering werden in het werk van de eerste sociologen steeds als wezenlijk problematisch opgevat, als stonden zij haaks op de menselijke natuur. De stedelijke samenleving werd voortdurend in oppositie met de agrarische samenleving gesteld. In de stad zou de mens, bij gebrek aan oprechte *face to face*-relaties, steeds gedoemd zijn om slechts een acteur te zijn, rollen te spelen. Die opvatting wordt door Richard Sennett radicaal in vraag gesteld. Sociabiliteit vereist *steeds* een bereidheid en bekwaamheid tot acteren, tot het innemen en vertolken van een specifieke rol. Een onbemiddelde sociabiliteit is een *contradictio in terminis*. Waar moraliteit uitsluitend met een authentieke, waarachtige en zichzelf revelerende persoon wordt vereenzelvigd, wordt het ontwikkelen van een sociale moraal bemoeilijkt. Dan is zij inderdaad maar mogelijk in persoonlijke contexten, wordt zij daartoe beperkt. Maar juist de onpersoonlijke cultuur van de

grootstedelijke samenleving draagt de mogelijkheid in zich van een ander type van moraal, een andere opvatting van sociabiliteit, die ook onder vreemden kan gelden.

Mensen leven hun leven altijd in een omgeving die zowel met kennissen als met vreemden is gevuld. Zij zijn steeds in twee werelden: in de private en in de publieke sfeer, die van elkaar zijn onderscheiden door verschillende gedragsregels, codes en handelingspatronen. Beide hebben een eigensoortige moraliteit. Welnu, volgens Sennett werd in en door het seculariserings- en industrialiseringsproces de noodzakelijke scheiding tussen beide sferen aangetast en werd de openbare sfeer in haar eigenheid vernietigd. Private verwachtingen hebben ook de openbare sfeer gekoloniseerd. De mee door reclame aangewakkerde zucht om overal intimiteit, authenticiteit en persoonsgebonden sociabiliteit te zoeken hebben ons blind gemaakt voor andere mogelijkheden van sociale ontmoeting en voor andere grondslagen van moraliteit. Het behoort tot het wezen van de stedelijke openbaarheid dat zij een door en door *menselijke*, maar niettemin een radicaal *onpersoonlijke* ruimte biedt voor interactie en verbondenheid tussen mensen. De stad is de ruimte waar vreemdelingen elkaar kunnen ontmoeten en als vreemdelingen solidair kunnen zijn met elkaar.

Doordat wezenlijk private waarden zoals persoonlijke warmte, geborgenheid, deelachtigheid en affectie in de publieke sfeer doordrongen werd de scheiding tussen het publieke en het private niet meer als een *culturele verworvenheid* gewaardeerd, maar als een artificiële schijn verworpen. De privatisering van de politiek en de instrumentalisering van de openbaarheid hebben de mens tot slaaf gemaakt van een geluksnotie die zich tot de intieme sfeer beperkt en waarin men voor de wereld vlucht.

Hoe anders was het dan voordat de publieke en private sferen in elkaar klapten? Volgens Sennett heerste er in de 18de eeuwse grootstedelijke culturen van Londen en Parijs een andere visie op de plaats van het openbare leven. Er werd nog ongeproblematiseerd geacteerd volgens conventies die voor iedereen niet meer dan conventies waren, regels om het verkeer tussen mensen te vergemakkelijken. De publieke sfeer kende haar eigen codes, houdingen en expressievormen die verkeer tussen mensen mogelijk maakte. De vraag of deze afstandelijkere, geacteerde omgang wel oprecht was zou eenvoudig niet worden begrepen. Het 'publieke zijn' had betekenis op zich. De *stranger* was er geen *alien* maar een *unknown*, zoals iedereen. Het rollenspel was meer een etiquette, had een ritueel en procedureel karakter en vormde zo ook een 'cultuur'. Zij was niet tegengesteld aan de 'natuur', want die cultuur behoorde tot de natuur van de mens.

Sennett ziet twee belangrijke oorzaken voor het verval van de publieke mens en van de cultuur van de openbaarheid. (1) Door de instrumentalisering van de openbare ruimte in functie van daaraan externe doeleinden, verloor zij haar betekenis als eigensoortige praktijk. (2) Door de identificatie van moraliteit met sterk persoonsgebonden motivaties en affecten verloor de publieke ruimte haar morele appèl, werd zij een amorele ruimte die slechts door middel van externe (politieke) dwang in bedwang kon worden gehouden. Raes gaat nu wat dieper in op beide oorzaken.

De meest opvallende en doorgedreven instrumentalisering van de openbare (vooral de stedelijke) ruimte is veroorzaakt door de expansie van het autoverkeer. De buitenproportionele snelheid waarmee de auto door de stad scheurt verdringt alle andere activiteiten. Het landschap en de stedelijke structuur werden volledig vanuit zijn functies en grensverleggende snelheden hertekend. Ontsluiting wordt dat genoemd, maar in feite wordt de ruimte instrumenteel gekoloniseerd.

De ruimte is ondertussen zodanig overspoeld met regels en reglementen dat we haar nog nauwelijks anders kunnen denken. De steden werden gereduceerd tot gigantische verkeersaders en straten en pleinen tot doodse parkeerterreinen. De openbare ruimte werd geheel in het teken van de gemotoriseerde mobiliteit gesteld. Voor kinderen en bejaarden is de straat verboden terrein.

Raes besluit dat het gevaar en de onveiligheid van de stad hoofdzakelijk worden veroorzaakt door het autoverkeer.

De naoorlogse generatie richtte een frontale aanval op allerlei regelgehelen waarvan zij het kleinburgerlijke en conservatieve karakter aan de kaak stelde. Deze kritiek was zeker een morele kritiek, gericht als zij was op hypocrisie, inauthenticiteit, oneerlijkheid en onrechtvaardigheid. Men kwam op voor ware liefde, ware vriendschap, ware gerechtigheid en vrede. Zij wilden deze ethiek verwezenlijkt zien in een ruim netwerk van familie en vrienden. Volgens Sennett, en Raes sluit zich bij hem aan, lag de zwakte van deze revolutie in het feit dat zij zeden, gewoonten en waarden nog *slechts* in morele termen begreep. Zij droeg op die manier bij aan de erosie van het publieke leven juist omdat zij geen oog meer had voor de rituele of procedurele aspecten van geldende codes. Sommige gedragscodes

werden *gemoraliseerd*, gevraagd naar hun zin, waardoor hun betekenis en het gedrag dat zij mogelijk maakten werden vernietigd. ‘Talrijke sociale regels sneuvelden zo op het altaar van een moraliteit, die echter niet in staat was ze te vervangen’, aldus Raes.

Door het in vraag stellen van talrijke tradities en conventies zijn vele samenlevingsverbanden ‘uitgekleed’. De conventionele omgangsvormen zijn verdwenen en nieuwe laten (nog?) op zich wachten. Volgens Raes is het juist dit gebrek aan houvast dat zorgt voor angst, onzekerheid en onveiligheidsgevoelens.

Tegelijkertijd heeft het afwijzen van een onpersoonlijke moraal een wantrouwen veroorzaakt tegenover de onpersoonlijke solidariteitsvoorzieningen van de welvaartsstaat. Tekenend hiervoor is dat men de sociale zekerheid meer en meer in vraag stelt terwijl hulpacties met een persoonlijk karakter (Kom op tegen kanker, 11.11.11 e.d.m.) een groter moreel gehalte toegedicht krijgen.

“De tirannie van het persoonlijke maakt talrijke maatschappelijke vraagstukken onoplosbaar.” Het gaat er niet om de persoonlijke moraal af te wijzen. Maar ze moet aangevuld worden met een meer publieke, openbare, algemene, onpersoonlijke moraal. Anders wordt politiek denken onmogelijk, wordt ze herleid tot een personencultus.

Tegelijk pleit Raes voor een herwaardering van zinloze conventionele codes en omgangsvormen, omdat ze belangrijk zijn in onze cultuur. Volgens hem spruiten veel onveiligheidsgevoelens juist voort uit het gebrek aan het houvast dat ze bieden. Wat niet wil zeggen dat conventies niet zouden mogen of moeten veranderen. Ze moeten er gewoon zijn.

Het probleem is natuurlijk dat het gemakkelijker is om tradities te ontmantelen dan om nieuwe codes te installeren. Ze kunnen immers moeilijk gewild tot stand worden gebracht.

Raes’ eindconclusie is tweeledig. Allereerst heeft de openbare ruimte nood aan het terugdringen van haar instrumentalisering. Ze moet opnieuw om zichzelf worden gewaardeerd en er moet méér openbare ruimte worden gecreëerd. Daarnaast is er nood aan het terugdringen van een zuiver persoonlijke opvatting van moraliteit waarin het vreemde als amoreel of bedreigend wordt ervaren.

Deze twee voorwaarden gaan hand in hand en als eraan voldaan kan worden kan opnieuw een vertrouwde openbare ruimte en cultuur ontstaan. Zo krijgt de anonieme ruimte weer

een gezicht. Het is dat gezicht dat bescherming kan bieden en onveiligheidsgevoelens tegen gaat. Alleen een onpersoonlijke moraal en een geritualiseerde openbare cultuur kunnen garant staan voor waarden als tolerantie, gastvrijheid, beleefdheid en respect voor anderen.

Indien Raes gelijk heeft impliceert zijn hypothese dat men de subjectieve gevoelens van onveiligheid niet terugdringt door de objectieve onveiligheid aan te pakken, maar dat men, hoe vreemd ook, de objectieve onveiligheid het best bestrijdt door de subjectieve onveiligheidsgevoelens te verminderen.

Ook de auteur weet niet precies hoe het tij kan worden gekeerd. Dat het móét worden gekeerd staat vast, anders eindigen we in een samenleving ‘waarin het oog van de repressie nog als *enige* de publieke ruimte bespiedt.’ En ‘dan belanden we in een samenleving waarin de openbare sfeer inderdaad niets anders dan een onveilige sfeer kan zijn.’

Les 1

Les 1: Kind & gezin

“Ouders, daar kan je beter soep van koken.”

Lestijd: 100 minuten

Leeftijd: 13+ (indicatief, dient te worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau van de betrokken leerlingen)

Deze les kan op zichzelf staan en apart gegeven worden. Ze duurt dan ongeveer twee lesuren. Beter is nog deze les te gebruiken als start van een lessenreeks rond het gezin. Verschillende onderwerpen kunnen aansluitend behandeld worden, bijvoorbeeld lessen over zakgeld, regels, privacy, ...

Deze les is voornamelijk te situeren binnen het procesdoel “Humaniseren van het samenleven met anderen” in het leerplan NCZ.

- Doelstellingen

- ❖ Algemeen

- nadenken over de relaties binnen het eigen gezin

- Cognitief

- 1) een aantal verschillende gezinssituaties opnoemen

- Affectief

- 2) respect kunnen opbrengen voor de opvattingen van anderen
 - 3) problemen, regels durven bespreken (met de ouders)
 - 4) durven opkomen voor de eigen mening
 - 5) luisteren naar elkaar

- Psycho-motorisch

- 6) relationele vaardigheden (o.a. communicatievaardigheid) ontwikkelen

- Referentiewerken

- SISO : 308.1

- Leerplan
 - cursus vakdidactiek regentaat Mr. Maes
 - “Tieners thuis ...”, JAC-brochure voor ouders over jongeren, 1995.
 - “Mijn ouders ...”, JAC-brochure voor jongeren over ouders, 1995.
 - “Jongeren en relaties”, werkmap, O.V.S.G. & C.V.P.O, 1991.

- Leermiddelen

- kopiebladen (met enquête)

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten
5. Samenleven (3) (4) (5) (6) 10'	<p>Samenleven met anderen, ook met je ouders, geeft soms spanningen en meningsverschillen. Je kan je soms kwaad maken over het gedrag van je ouders, over hun houding, hun ideeën, enzovoort.</p> <p>Hoe vervelend ruzies ook kunnen zijn, toch kunnen ze ook iets positiefs hebben. In een ruzie maken mensen hun standpunt op een erg eerlijke manier duidelijk. En door die duidelijkheid kunnen er soms veranderingen, aanpassingen en verbeteringen komen.</p>	<p>Wie ergert zich wel eens aan zijn/hun gedrag? Noem welke redenen? (zie ook enquête) Hoe reageer je? Vinden jullie dat een goed idee is? Verschil tussen discussie en ruzie?</p>
6. Regels (3) (6) 15'	<p>Zowel binnen als buiten het gezin zijn er regels waaraan je je moet houden: op school, op je werk, in het verkeer, in het café, bij je lief, ... Ook ouders worden beperkt door heel wat zaken die ze niet in de hand hebben.</p> <p>In een gezin, of elders, zijn er vrijwel steeds:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dingen die je zelf kan beslissen - dingen anderen (of de situatie) voor jou beslissen - dingen die je samen kan beslissen <p><u>Opdracht:</u> blad verdelen in 3 kolommen, in elke kolom een aantal regels plaatsen.</p> <p><u>Besluit:</u> Je ouders stellen regels om je aantal duidelijk te maken. Misschien willen ze je beschermen, of willen ze dat je verantwoord omgaat met je zakgeld, of dat je je diploma haalt, ... Wanneer je die regels met hen wilt bespreken, doe je dit best niet even tussendoor. Neem de tijd om erover te praten. Kies een moment wanneer iedereen tijd heeft. Zeg duidelijk wat je niet bevalt en luister naar de motieven van je ouders. Misschien vinden jullie dan samen een oplossing die voor iedereen aanvaardbaar is.</p>	<p>Leerlingen doen de opdracht. (zie leeractiviteit)</p> <p>Bespreking: Hoe zijn die regels er gekomen? Zijn er misschien dingen die vanzelf gebeuren zonder dat er ooit een besluit is gemaakt? (zgn ongeschreven wetten) Wat zijn ook regels? Met welke huisregels ben je het meest ongelukkig? je een hekel? Wat zou er gebeuren indien deze afwezig zouden zijn? Welke regels ga je zelf later ook toevoegen?</p>

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten
7. Je eigen toekomst (2) (4) (5) 10'	<p>Bespreken van de toekomstverwachtingen van de leerlingen. Hen doen inzien dat er verschillende mogelijkheden zijn. Confronteer de leerlingen met de meningen van hun klasgenoten.</p>	<p>Bespreken van de antwoorden van de leerlingen. Het belangrijk is die toekomstdroom van de man/vrouw van je dromen niet tege...</p>
8. Slot 5'	<p>De leerkracht sluit het gesprek af met een overzicht en een samenvatting van wat gezegd werd. Hij herhaalt de conclusies en vraagt of iedereen ermee akkoord gaat.</p>	

--	--	--

“Ouders, daar kan je beter soep van koken.”

Alle kinderen hebben ouders. Je weet wel, ... Een man en een vrouw, een meisje en een jongen kunnen wel eens verliefd worden op elkaar ... Enfin je weet wel hoe dat gaat, maar het komt er op neer dat je zonder je ma en pa hier niet zou zijn.

Jullie gezin is anders dan dat van je vrienden of vriendinnen. Wonen je ouders nog samen, of wonen ze apart, ben je alleen thuis of heb je broers, zussen, stiefbroers, halfzussen, werken je ouders of niet, ...?

Hoe je het ook draait of keert, elk gezin heeft goede en slechte kanten. Al kan je soms wel eens het gevoel hebben dat jouw ouders moeilijker doen, of dat er in jullie gezin meer problemen zijn dan ergens anders.

Hoe gewoon of bijzonder is je eigen gezin? Denk daar maar eens over na! Om het je wat gemakkelijker te maken zijn hier een aantal vragen.

19.1. Zoals het klokje thuis tikt ...

Heb je broers of zussen? (ook bijvoorbeeld halfbroers en stiefzussen tellen mee)

- nee
- ja, broer(s) en zus(sen)

Ik ben het oudste / jongste kind (of het 2de / 3de / 4de kind van 3 / 4 / 5 / 6 kinderen.)³

Mijn ouders zijn ...

☐ streng	☐ onverschillig	☐ gek
☐ laten veel toe	☐ vallen best mee	☐ bemoeien zich te veel
☐ ouderwets	☐ modern	☐ veel te bezorgd
☐ lief	☐	

Mijn ouders werken

- allebei
- één van hen werkt
- geen van beiden

Thuis ben ik doorgaans

☐ stil	☐ luid	☐ serieus
☐ grappig	☐ behulpzaam	☐

Mijn beste vriend thuis is

Als er problemen zijn kan ik er het beste over praten met

Als ik ergens toestemming voor nodig heb vraag ik het

³ Schrappen wat niet past.

- aan mama
- aan papa
- aan allebei

19.2. Zijn jouw ouders gelukkig?

Zijn je ouders nog samen? ja
 nee

Denk je dat je ouders gelukkig zijn in hun (eventueel nieuwe) relatie?

- ja
- redelijk tevreden
- tamelijk ontevreden
- nee
- geen idee

19.3. Hoe wil jij gelukkig worden?

Denk je soms na over je toekomst (bijvoorbeeld of je wilt trouwen of samenwonen, of je kinderen wilt, ...)? ja, regelmatig

- af en toe
- bijna nooit
- daar hoef ik nu toch nog niet aan te denken

Wil je een relatie zoals die van je ouders? ja, liefst

- misschien wel
- liever niet
- nooit van mijn leven!

Wil je later je hele leven bij dezelfde partner blijven?

- ja
- niet mijn hele leven, maar wel een lange tijd
- nee

Voor degenen die hun leven lang of lang bij dezelfde partner willen blijven: denk je dat ook vol te kunnen houden? ja

- nee
- dat weet ik nog niet

Les 2

Les 2: Privacy

Wie lust er een beetje privacy?

Lestijd: 100 minuten

Leeftijd: 12+ (indicatief, dient te worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau van de betrokken leerlingen)

Deze les gaat over privacy, zowel thuis als in de maatschappij. Eventueel kunnen de 2 delen gescheiden worden. In de lespraktijk is gebleken dat het tweede deel nog te ver af staat van de leefwereld van 12-jarigen. Zij zagen geen graten in databanken met persoonlijke gegevens.

Deze les is voornamelijk te situeren binnen het procesdoel “Humaniseren van het samenleven met anderen” in het leerplan NCZ.

- Doelstellingen

Cognitief

- 1) uitleggen wat privacy is

Affectief

- 2) zich afvragen hoever privé-leven reikt
- 3) inzien dat anderen privé-gegevens verkrijgen zonder dat je het beseft
- 4) luisteren naar elkaar

Psycho-motorisch

- 5) rollenspel spelen
- 6) communicatievaardigheden ontwikkelen

- Referentiewerken

SISO : 609

- Leerplan
- cursus didactiek NCZ, E. Maes
- artikel Knack 25/03/98, ‘Alles is onder controle’
- artikel Knack 07/02/96, ‘De vrijheid is vluchtig’

- Leermiddelen

- tekst Blik, 02/96, ‘Je kunt niet meer verborgen houden’
- scenario rollenspel Roland Kums

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten	Media Didactische werkvormen
1. Inleiding (1) 10'	Wat is privacy en welke gevoelens roept het op De leerkracht ordent de ideeën, bijvoorbeeld "privacy thuis" en "privacy in de maatschappij".	De leerkracht schrijft op het bord (of op een grote flap) het woord "Privacy". De leerlingen schrijven hun reacties en associaties errond op. Eventueel werk je in 2 groepen met 2 flappen en wissel je na een tijdje de flappen zodat men kan reageren op het voorgaande.	Stille-wand-discussie
2. Thuis (2) 15'	Wat is privacy thuis? Is het enkel het hebben van een eigen kamer, of omvat het meer?	Heb je thuis privacy? Heb je een eigen kamer of deel je er een? Mogen je ouders er binnenkomen zonder kloppen? → gevoelens verwoorden Maken zij je kamer schoon? Zoja → mogen ze in de laden kijken? Brieven openen? Dagboek lezen? Mag je zelf je vrienden kiezen of bemoeien ze zich er wel wat mee?	Groepspraak
3. Rollenspel (4) (5) (6) 20'	Inoefenen van communicatievaardigheden en zich leren inleven in de positie van een ander d.m.v. een rollenspel.	1) verdelen van de groepen en rollen 2) iedereen krijgt zijn rol en leest ze alleen 3) voorbereiding (alleen of in groep) 4) spel (opdrachten aan de kijkers → bep personages, argumentatie volgen) 5) bespreking	Rollenspel: de brief
4. Maatschappij (3) 10'	Inzien dat privacy zich niet beperkt tot de thuisomgeving alleen.	Hebben sommigen al een identiteitskaart. Nemen. Kijken op achterzijde. Rijksregisternummer → wat is dat voor iets? Waar dient het voor? Gevaar? Wie heeft er al eens een coupon terug opgestuurd naar een bedrijf, bijv. om iets te kunnen winnen? Wat is de reden van dergelijke acties van bedrijven? → reclame en dikwijls: gegevenbestanden aanleggen. Weet je wat een adresbestand is?	Groepspraak

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten	Media Didactische werkvormen
5. Tekst privacy, gegevensbestanden (3) (4)	De tekst staat over het probleem van gegevensbestanden en het risico dat ze inhouden.	Lezen tekst deel per deel Wat betekent: 'daarmee geven ze in feite hun visitekaartje af'? Hoe kan men iemand 'volgen'? Wat is een profiel? Hoe kan men nu meer te weten komen over jou dan jezelf weet?! Wat vind je daarvan? Pijnlijk voorbeeld van misbruik? → mening? Wat is het grote probleem? (beveiliging) Had je al eens eerder zo over je privacy gedacht? Hoe denk je nu over gegevensbestanden? Het gebruik van een bankkaart? Vind je dat adresbestanden (gegevensbestanden) verkocht mogen worden?	Tekst privacy Blik Groepsgesprek
6. Overheid en de wet 10'	Hoe wordt onze privacy wettelijk beschermd? Zijn er situaties wanneer de overheid die wet mag schenden?	Grondwet: eerbiediging privé-leven + wet privacy 1992 dubbelzinnig wanneer mag een overheid de privacy van haar burgers schenden? (denk aan: misdaad)	Groepsgesprek
7. Slot (1) 10'	Leerkracht geeft een overzicht en een samenvatting van de les	Kunnen we nu samen een goede omschrijving van privacy bedenken?	

Rollenspel privacy: DE BRIEF

Moeder

Je zoon, Mark, is 12. 's Middags terwijl Mark naar school was vond je in de post een brief voor hem. De afzender staat op de achterkant van de mooi versierde envelop: Liesbeth. Je was geschrokken omdat Mark nooit post krijgt van meisjes. En die vervelende nieuwsgierigheid!! Je hebt de brief gelezen. Eigenlijk stond er niet veel bijzonders in. Liesbeth was een meisje dat Mark blijkbaar op zeeklas had ontmoet. Ze hadden blijkbaar adressen uitgewisseld en dit was haar eerste brief.

Achteraf voel je je toch wel schuldig over het feit dat je de brief gelezen hebt. Je hebt de brief maar op Mark's bureau gelegd.

Je vindt dat Mark maar eerder over die Liesbeth had moeten vertellen, dan had je de brief waarschijnlijk niet geopend.

De zoon = Mark 12 jaar

Twee weken geleden ben je met je school op zeeklas geweest. Het was er heel tof geweest. Er was toen ook een andere school daar, uit Antwerpen. Je hebt er een meisje leren kennen, Liesbeth, heette ze. Je vond haar erg leuk en gelukkig hebben jullie adressen uitgewisseld. Thuis heb je nog niets over haar verteld. Zelf ben je al een paar keer aan een brief voor haar begonnen, maar je hebt hem nooit afgemaakt.

Nu kom je thuis van school en op je bureau vind je een brief van haar! Maar, hij is al opengescheurd!! Je denkt dat Ilse het heeft gedaan. Niemand heeft toch het recht om jouw post open te doen, denk je kwaad!

De dochter = Ilse 11 jaar

Je broer heeft vorige week tegen je verteld dat hij op zeeklas een leuk meisje heeft leren kennen, Liesbeth heet ze. Vandaag heeft hij een brief van haar gekregen. Hij vond hem open op zijn bureau. Hij denkt dat jij hem gelezen hebt maar dat is niet zo. Jij zou ook niet willen dat iemand jouw post leest!

De Vader

Je komt thuis terwijl er een hevige discussie aan de gang is tussen je vrouw en de kinderen. Je weet niet goed waarover het gaat. Probeer iedereen eerst rustig te krijgen.

Les 3

Les 3: Regels

Altijd weer die stomme regels ...

Lestijd: 100 minuten

Leeftijd: 12+ (indicatief, dient te worden aangepast aan het ontwikkelingsniveau van de betrokken leerlingen)

Voor deze les is geen voorkennis nodig.

Deze les is voornamelijk te situeren binnen het procesdoel “Humaniseren van het samenleven met anderen” in het leerplan NCZ.

- Doelstellingen

- ❖ Algemeen

- nadenken over de zin van regels

- Cognitief

- 7) uitleggen wat regels zijn
 - 8) uitleggen waarom regels nuttig kunnen zijn

- Affectief

- 9) regels kritisch in vraag durven stellen
 - 10) regels durven bespreken
 - 11) durven opkomen voor de eigen mening
 - 12) luisteren naar elkaar

- Psycho-motorisch

- 13) relationele vaardigheden (o.a. communicatievaardigheid) ontwikkelen
 - 14) in groep leren werken en samen tot een afspraak kunnen komen

- Referentiewerken

- SISO : 303, 329

- Leerplan

- cursus vakdidactiek regentaat Mr. Maes
 - “Mijn ouders ...”, JAC-brochure, 1995.

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten	Media Didactische werkvormen
1. Inleiding (1) (2)	<p>Gevoelens en gedachten omtrent regels (eventueel: stille-bord-discussie)</p> <p>In een gezin, of elders, zijn er vrijwel steeds: - dingen die je zelf kan beslissen - dingen anderen (of de situatie) voor jou beslissen - dingen die je samen kan beslissen</p> <p><u>Opdracht:</u> blad verdelen in 3 kolommen, in elke kolom een aantal regels plaatsen.</p> <p><u>Besluit:</u> Waar mensen samenleven zijn er regels en afspraken nodig om dat samenleven te vergemakkelijken.</p>	<p>Waarom denk je bij het woord regels? In welke situaties moet je je aan bepaalde regels houden?</p> <p>Waar zijn regels goed voor? Wanneer vind je regels vervelend?</p> <p>Wat zou er gebeuren indien er in die situaties geen regels zouden bestaan?</p>	<p>(stille-bord-discussie) Groepsgesprek</p>
2. Regels thuis (3) (4)	<p><u>Besluit:</u> Je ouders stellen regels om je aantal duidelijk te maken. Misschien willen ze je beschermen, of willen ze dat je verantwoord omgaat met je zakgeld, of dat je je diploma haalt, ... Wanneer je die regels met hen wilt bespreken, doe je dit best niet even tussendoor. Neem de tijd om erover te praten. Kies een moment wanneer iedereen tijd heeft. Zeg duidelijk wat je niet bevalt en luister naar de motieven van je ouders. Misschien vinden jullie dan samen een oplossing die voor iedereen aanvaardbaar is.</p>	<p>Zijn er bij jullie thuis regels of afspraken waar je je aan dient te houden? (ev. eerst laten opschrijven) Hoe zijn die regels er gekomen? Zijn er misschien dingen die vanzelf op een bepaalde manier gebeuren zonder dat er ooit een afspraak over is gemaakt? (zgn ongeschreven wetten) Zijn dat dan ook regels?</p> <p>Met welke huisregels ben je het eens? Aan welke heb je een hekel? Kan je thuis over regels praten?</p> <p>Wat zou er gebeuren indien deze afspraken er niet zouden zijn?</p> <p>Welke regels ga je zelf later ook toepassen?</p>	<p>Groepsgesprek</p>
3. Regels op school (5)		<p>Welke regels gelden hier op school? Waar staan die regels vermeldt? Hoe heb je ze geleerd? Welke vind je goed of normaal dat ze er zijn? Welke vind je stom?</p>	<p>Groepsgesprek</p>

Fase & Timing Doelstellingen	Leerinhouden	Leeractiviteiten	Media Didactische werkvormen
4. Regels in de klas (3) (4) (5) 20'	<p><u>Opdracht:</u> Stel zelf een kort klasreglement op</p> <p>In groep komen tot een voor iedereen aanvaardbaar klasreglement. Eventueel kan het in de klas opgehangen worden en 'van kracht' gaan.</p>	<p>idem regels op school</p> <p>Bespreken van dit klasreglement</p>	<p>Groepsgesprek Groepswerk</p>
5. Algemene leefregels (1) (2) 20'	<p><u>Besluit:</u> Een groot deel van onze omgangsvormen en procedures zijn ook een soort ongeschreven regels. Zonder deze regels zou je niet goed weten wat je van anderen kan verwachten.</p> <p><u>Besluit:</u> wetten zijn eigenlijk regels die de overheid opstelt en controleert. Als je je niet houdt aan deze regels kan de overheid straffen opleggen.</p>	<p>Waar staan de meeste regels die gelden in een samenleving beschreven?</p> <p>Hoe worden regels een wet? Wie stelt die op?</p> <p>Welke wetten ken je?</p> <p>Naleven van regels? Zijn er regels waar je (soms) niet aan houdt? Hoe komt het dat je deze regels niet respecteert?</p> <p>Wat kan er gebeuren als je regels overtreedt?</p>	<p>Groepsgesprek</p>
6. Algemeen besluit (1) 15'	<p>Kan een samenleving bestaan zonder regels en afspraken?</p> <p><u>Opdracht:</u> Schrijf nu in een 15-tal lijnen wat regels voor jou betekenen. (eventueel thuis)</p>	<p>Leerkracht geeft een overzicht en een samenvatting van de les.</p>	<p>Opdracht in kافت</p>

Eindconclusie

De industrialisering en de secularisering van onze maatschappij, het ontstaan en nadien de crisis van de verzorgingsstaat en de emancipatie van de vrouw zijn factoren die er mee voor gezorgd hebben dat het gezin een aantal van zijn vroegere functies verloren heeft. De democratisering van het onderwijs en het alsmear toenemen van de levensverwachting zorgen bovendien voor twee nieuwe levensfasen, respectievelijk die van een verlengde adolescentie of jongvolwassenheid en die van de weduwen of weduwnaars op latere leeftijd. Steeds minder mensen doorlopen een klassieke gezinscyclus en steeds meer mensen experimenteren met een aantal alternatieve woon- en/of leefvormen.

Woongroepen en Centraal Wonen zijn twee van dergelijke alternatieven waarbij men in een groep woont en een deel van de huishouding gemeenschappelijk beheert. Mensen kiezen voor de woongroep omdat ze gezelligheid, verbondenheid en persoonlijkheid verwachten. Toch heeft het individu in de woongroep een even centrale plaats als de gemeenschap zelf. Woongroepsleden stellen eisen aan de verbondenheid. Men heeft steeds de vrijheid om uit de groep te stappen als de kwaliteit van de relaties niet meer als zinvol wordt ervaren of wanneer er te veel spanningen zijn. Bovendien is er steeds respect voor ieders privé-ruimte. Hierdoor bevindt de woongroep zich midden in het spanningsveld tussen individualiteit en collectiviteit. Het is een experiment die de twee tracht te verbinden.

Hierin schuilt voor mij persoonlijk de aantrekkelijkheid van het groepsgewijze wonen. In de woongroep is het gemakkelijker om eens een diepzinniger en intiemer gesprek te voeren; voortdurend word je er geconfronteerd met verschillende waarden, opvattingen, verschillende levensstijlen en levensvisies; er zijn minder vanzelfsprekendheden waardoor je af en toe gedwongen wordt om eens te reflecteren op je eigen gedrag. Kortom, het wonen in groep biedt de bewoner tegelijk een spiegel en een venster.

Toch moeten we oppassen om de woongroep voor te stellen als de oplossing voor alle kwalen. Sommigen herkennen in de woongroep dé oplossing voor het herstellen van gemeenschapszin en solidariteit en het tegengaan van de voortschrijdende

individualisering. Maar zoals Koen Raes aantoont mogen we niet enkel een persoonlijke moraal voorstaan, enkel solidair zijn met de mensen die we (her)kennen. Een woongroep mag geen ‘wij-groep’ worden die zich afsluit van de buitenwereld en enkel onderling solidair is.

Dit neemt niet weg dat de woongroep volgens mij een aantal intrinsieke kwaliteiten heeft. Ze heeft het vermogen om een aantal waarden te realiseren en te beschermen. Wonen in groep is een oefening in verantwoordelijkheid, respect, steun, verdraagzaamheid en open communicatie. Volgens mij – maar misschien ben ik te idealistisch – kan je deze waarden pas uitdragen naar anderen als je ze eerst zelf hebt kunnen ervaren.

Ik heb zeker nog niet alles verteld over dit onderwerp. Ik heb nog niets gezegd over juridische regelingen bijvoorbeeld, of over de mogelijke opvangfunctie van woongroepen. Iedere socioloog die zich geroepen voelt wil ik aansporen om Belgisch onderzoek te verrichten naar deze woonvormen. Ook een landelijke vereniging om (beginnende) groepen te ondersteunen en begeleiden laat voorlopig nog op zich wachten ...

Literatuurlijst

19.4. Boeken

BOEYKENS, Lily & FRANCOIS, Karen, *Familie. Een humanistische benadering.*, Brussel, VUBpress, 1994.

BUUNK, Bram, *Andere leefvormen.*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1982.

BUUNK, Bram, *Vriendschap. Een studie over de andere persoonlijke relatie.* Amsterdam, Bert Bakker, 1983

CLIQUEET, Robert e.a., *Gezinnen in de verandering. Veranderende gezinnen.*, CBGS Monografie 1996/2, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

DE WIT, J.; VAN DER VEER, G. & SLOT, N.W., *Psychologie van de adolescentie*, Baarn, Intro, 1995.

GORDON, Michael, *The Nuclear Family in Crisis: The Search for an Alternative.*, London, Harper & Row, 1972.

ISERENTANT, Gudrun, *Gezinnen in gemeenschap. Duiding van het fenomeen woongroepen en exploratief onderzoek naar gedeelde opvoeding en ouderschap.* Leuven, KUL, 1994.

JANSEN, Harrie, *Woongroepen in Nederland.*, Rotterdam, Academisch Boeken Centrum, 1990.

KESLER, Beatrice, *Centraal Wonen in Nederland. Een onderzoek naar bewonerservaringen en sociaal-ruimtelijke voorwaarden.*, Landbouwwuniversiteit Wageningen, 1991.

KÖNIG, René, *Het gezin.*, Bussum, Het wereldvenster, eerste druk 1974.

MAYER, Pat, *Gezins sociologie. Een inleiding.*, Alphen aan den Rijn/Brussel, Samson, 1982.

MORE, Thomas, *Utopia.*, vertaald door VAN DER ZEYDE, M.H., Amsterdam, Athenaeum-Polak, 1996.

RAES, Koen, *Het moeilijke ontmoeten. Verhalen van alledaagse zedenlijkheid.*, Brussel, VUBpress, 1997.

VAN USSEL, Jos, *Leven in communes.*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1977.

WEEDA, C. J., *Huwelijk, gezin en samenleving.*, Assen, Van Gorcum, 1981.

WEGGEMANS, Tony; POLDERVAART, Saskia & JANSEN Harrie, *Woongroepen. Individualiteit in groepsverband*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1985.

WEGGEMANS, Tony, *De regels van de woongroep.*, Tilburg, University Press, 1990.

WILTERDINK, Nico, VAN HEERIKHUIZEN, Bart, *Samenlevingen. Een verkenning van het terrein van de sociologie.*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1989.

ZWAAN, Ton, *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa.*, Amsterdam, Boom, 1993.

19.5. Tijdschriftartikels, Internet

MANLEY, Paula,(1995). CoHousing: Creating Community in a Fragmented World. Synapse, winter solstice 1995 – Issue Number 34. Afgehaald van het WWW op 15 december 1998: <http://www.traverse.com/nonprof/center/synapse34/manley.htm>

Informatie over Centraal Wonen i.v.m. ecologie en duurzame ontwikkeling afgehaald van het WWW op 4 april 1999: <http://www.aiid.bee.qut.edu.au/~meltzer/>. Geen auteur. Geen publicatiedatum.

Informatie GW-project: Gemeenschappelijk Wonen in Nieuwegein. Eigen internetsite. Geen auteur. Geen publicatiedatum. Afgehaald van het WWW op 15 december 1998: bestand <http://www.pen.nl/gw/>

The Cohousing Network. Eigen internetsite. Geen auteur. Geen publicatiedatum. Afgehaald van het WWW op 15 december 1998: <http://www.cohousing.org/>

Intentional Communities. Eigen internetsite. Geen auteur. Geen publicatiedatum. Afgehaald van het WWW op 4 april 1999: <http://www.ic.org/>

National Resource And Policy Center On Housing And Long Term Care. Eigen internetsite. Geen auteur. Geen publicatiedatum. Afgehaald van het WWW op 23 december 1998.

SPREITZER, Donna. (1992). Cohousing in Davis, California. . Afgehaald van het WWW op 4 april 1999: <http://www.cohousing.org/Resources/Spreitzer/thesis.htm>

SUMMER, David. (1995). CoHousing. Kiwanis, September 1995, 40 – 43. Afgehaald van het WWW op 15 december 1998: <http://www.krusch.com/westwood/kiwanis.htm>
Andere:

Andere

Deboosere P. & Lesthaeghe, J., “Huishoudens en gezinnen. Algemene Volks- en Woningtelling op 1 maart 1991, Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Nationaal Instituut voor de Statistiek, statistische gegevens over de bevolking van het rijksregister op 1/01/1998.

Jongeren en relaties, infobrochure, Onderwijssecretariaat van de Steden en Gemeenten van de Vlaamse Gemeenschap en de Cel voor het Vlaams Provinciaal Onderwijs. 1991.

MAES, Etienne, cursus "Seksualiteit en relaties".

Wonen kan anders, verslagen, conclusies van de werkgroep Aarde-werk naar aanleiding van een nationale ontmoetingsdag over Centraal Wonen en Woongemeenschappen op 11 juni 1994.

19.6. Bijlage 1

E-mail aan Donna Spreitzer. Auteur van een doctoraatsstudie over cohousing in de V.S..

Dear Donna,

I'm a student at a Belgian teacher training college and -guess what- writing my final paper on cohousing and shared living. I don't know how you feel towards the subject, 5 years after having written a Master's Thesis, but I have some questions for you I hope you feel like answering...

- 1) cohousing creates community; but isn't there a danger that only a small 'we-community', an 'us-feeling' is created that has a good life and doesn't care too much about life outside the community? In this way instead of getting rid of egoism and too much individuality we are creating a new kind of egoism. I mean this is how some rich communities are working and thinking, paying security-guards to protect their own secure living space...
- 2) are there governments supporting cohousing in the US?
- 3) do you have any idea how many projects there are functioning in the US at the moment?

Friendly greetings,

Roland.

Haar antwoord:

From: Dspreitzer@aol.com Save Address Block Sender
Reply-To: Dspreitzer@aol.com
To: roland_kums@hotmail.com
Subject: Re: cohousing
Date: Mon, 12 Apr 1999 22:59:32 EDT

Dear Roland,

For answers to your last question, you'll have to ask people who are more in the loop. I suggest you contact Dorothy Mazeau who can hopefully answer your last few questions about numbers. Her email address is: dmazeau@dcsnet.com. She operates the Collaborative Housing Society here in Ontario.

I can well see how you arrived at your question number 1. I think you have to break it down into other components. Why do people gravitate towards cohousing? Or better yet, what type of people are drawn to cohousing? I think you'll find that the people living in cohousing communities are not the same people who are living in "gated" communities. The self-selected group of cohousers tend to be people who are already involved in a

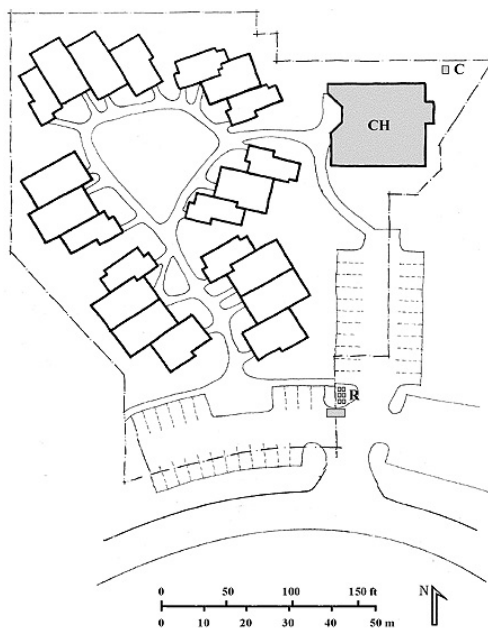
broader community. Their visions of community, while seemingly inner focused, have their foundation in a larger world community. While it is tempting to assume that cohousing communities are insular and inward thinking - I fully believe from observation and having lived for 7 years in cohousing (and having worked for another 3 years trying to create cohousing here in Toronto) that cohousing is an inclusive, outward-looking, progressive, forward thinking model of living. I also know from experience that because there are opportunities to interact with so many different and often interesting people, that more time is spent discussing issues dealing with the greater environment and social activism than what happens in most nuclear family households. I have many fond memories of mailing parties - helping a community member stuff envelopes for one cause or another - just because it was happening, seemed like a nice way to spend a night, sitting around with friends sharing in a common purpose, instead of at home watching TV.

To answer your question, cohousing isn't a gated community because the people living there are not interested in fencing themselves in. They are generally very active in their neighbourhoods/communities rather than trying to separate themselves from them.

Hope this helps. Good luck to you.

Donna

Bijlage 2: Voorbeeld van een Centraal Wonen-project (Aspen, V.S.)

Bijlage 3

Een persoonlijke visie op het vak moraal

Dat ik aan waardenverduidelijking en waardenontwikkeling tracht te doen tijdens mijn toekomstige lessen moraal lijkt mij inherent aan het vak. Ik wil in deze korte reflectie vooral die accenten duidelijk maken die ik denk te willen leggen in mijn eigen lespraktijk.

Tijdens de voorbije stages is mij vooral opgevallen dat jonge mensen moeite hebben met naar elkaar luisteren en om samen te werken. Dit valt enerzijds misschien te verklaren doordat deze vaardigheden nog steeds te weinig aan bod komen in het lager onderwijs. Maar voor een deel lijkt mij ook hier de, aan onze tijd eigen, toenemende individualisering een rol te spelen.

Uit het voorgaande destilleer ik dan de volgende, eerste aandachtspunten: het creëren van een sfeer van vertrouwen en respect voor elkaars mening; het leren naar elkaar luisteren; het leren samenwerken; hen doen aanvoelen dat een individu door samenwerking met anderen in staat is tot beter en meer presteren.

De school is meer dan een plaats waar men leert lezen, schrijven en rekenen. Ze moet aandacht schenken aan de vorming van de volledige mens. Juist daar kan het vak moraal een belangrijke rol spelen. Het bezitten van waarden is niet zonder meer eigen aan de mens, kinderen moeten worden onderwezen in waarden en het belang van waarden. Ze moeten worden geholpen bij het zoeken naar wat zij zelf belangrijk vinden.

Buiten de school is er natuurlijk ook een wereld waar waarden doorgegeven worden. De televisie, tijdschriften, ouders, vrienden, ... De school, en dan in het bijzonder de lessen moraal kunnen een plaats zijn waar men bewust wordt gemaakt van de processen en interacties die invloed uitoefenen op hoe men denkt.

De hierboven genoemde buitenschoolse invloeden beklemtonen steeds meer het belang van bezit en het vervullen van eigen (nep)behoeften. We moeten leerlingen het belang leren van burgerzin in samenhang met het bereiken van persoonlijke ambities. In een wereld waar meer en meer alles draait rond private, individuele zaken vind ik het belangrijk aandacht te schenken aan de groeiende kloof tussen samenleving en individu. Ik wil trachten een engagement los te weken bij mijn leerlingen, hun het plezier en de voldoening laten ervaren die kan voortvloeien uit het zich belangeloos inzetten voor een goede zaak.

Tenslotte dan (maar niet als laatste) moeten leerlingen de kans krijgen zichzelf te leren waarderen. Pas daarna kan men ook anderen, de samenleving en het leefmilieu leren respecteren en waarderen.

Ik ben er van overtuigd dat het vak moraal, op een goede manier gegeven, een belangrijke bijdrage kan hebben aan het succes van, en de attitude tegenover de andere lessen in het curriculum.